

Державний біотехнологічний університет
(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет економічних відносин та фінансів
(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

Кафедра «Глобальної економіки»
(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

Кваліфікаційна робота

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

(рівень вищої освіти)

на тему: **«Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України»**

Виконав: студент 4 курсу, групи
051-206-01
напряму підготовки (спеціальності)
051 «Економіка»
(шифр і назва спеціальності)
«Економіка»
(освітня програма)

Бездітко Руслана
(прізвище та ініціали)

Керівник: к.е.н. Богданович О.А.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.е.н. доц. Луценко О.А.
(прізвище та ініціали)

Харків - 2024 року

Державний біотехнологічний університет
(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення Факультет економічних відносин і фінансів
Кафедра, циклова комісія Глобальної економіки
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)
Спеціальність 051 «Економіка»
(шифр і назва)
Освітня програма «Економіка»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри, голова циклової комісії

к.е.н., доц., доц. Філімонов Ю.Л.

«___» _____ 2024 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ (БАКАЛАВРСЬКУ) РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Бездітко Руслана Олегівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проекта) **«Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України»**

Керівник роботи (проекту) **Богданович Ольга Анатоліївна, к. е. н.**

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «05» лютого 2024 р. № 2-02/141

2. Строк подання студентом проекту (роботи) 1.06. 2024 р.

3. **Вихідні дані до проекту (роботи)** наукова та навчально-методична література, Інтернет-ресурси, законодавчі та нормативні акти України, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України та Світового банку, матеріали наук.-практ. конференцій, власні дослідження трансформації та результатів конкурентоспроможності с/г України.

4. **Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)** сутність конкурентоспроможності сільського господарства; фактори, що впливають на конкурентоспроможність сільськогосподарської галузі; методичні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності сільського господарства; особливості конкурентного середовища світового аграрного сектору; оцінка конкурентоспроможності сучасного сільського господарства України; обґрунтування заходів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської діяльності України

5. **Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)** Характеристики конкурентоспроможності підприємства; Фактори впливу на конкурентоспроможність сільського господарства; Розмір завданих збитків у сільському господарстві України за 2022 рік; Структура пошкоджень сільського господарства України за 2022 рік; Особливості оцінки сільського господарства; Показники оцінки конкурентоспроможності сільського господарства; Динаміка експорту сільськогосподарської продукції України та провідних країн за 2020-2022 рр.; Динаміка імпорту сільськогосподарської продукції України та провідних країн за 2020-2022 рр.; Додана вартість у сільському господарстві (% ВВП) в світі за 2011-2022 рр.; Частка сільського господарства у доданій вартості (% до ВВП); Динаміка земельних ресурсів України у 2021-2024 рр., тис. га; Трудові ресурси, рівень заробітної плати та

продуктивності праці в сільському господарстві України сільськогосподарства за 2020-2022 рр.; Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції України за 2021-2023 рр.; Динаміка посівних площ та урожайності основних сільськогосподарських культур України за 2020-2023 рр.; Динаміка кількості сільськогосподарських тварин у господарствах всіх категорій на 1 січня України за 2022-2024 рр.; Динаміка експорту та імпорту сільськогосподарської продукції України за 2019-2021 рр., млрд дол. США; Товарна структура експорту та імпорту сільськогосподарської продукції у 2022-2023 рр., млн дол. США; Фінансові показники сільськогосподарських підприємств України у 2020-2022 рр.; Матриця SWOT-аналізу аграрних підприємств України; Динаміка залучення капітальних інвестицій за видами економічної діяльності у 2018–2022 роках, %; Державні видатки у сільське господарство України за 2018-2022 рр., млн грн

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ I	Богданович О.А.	Богданович О.А.	Богданович О.А.
Розділ II	Богданович О.А.	Богданович О.А.	Богданович О.А.
Висновки і пропозиції	Богданович О.А.	Богданович О.А.	Богданович О.А.
Література	Богданович О.А.	Богданович О.А.	Богданович О.А.
Додатки	Богданович О.А.	Богданович О.А.	Богданович О.А.

7. Дата видачі завдання 06.02.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1	Вибір напрямку дослідження, затвердження теми, формулювання завдань	6 лютого 2024 року	виконано
2	Підготовка розділу I та перевірка його керівником	19 лютого 2024 року	виконано
3	Підготовка розділу II та перевірка його керівником	16 квітня 2024 року	виконано
4	Підготовка висновків, літератури та додатків	14 травня 2024 року	виконано
5	Остаточне завершення та оформлення, відгук керівника	26 травня 2024 року	виконано
6	Перевірка на плагіат	1 червня 2024 року	виконано
7	Рецензування	2 червня 2024 року	виконано
8	Подання електронного варіанту на кафедру	15 червня 2024 року	виконано
9	Захист дипломної роботи	25 червня 2024 року	виконано

Студент Бездітко Р.О.
(підпис)

Бездітко Р.О.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту) Богданович О.А. Богданович О.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Бездітко Руслана Олегівна. Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України. На правах рукопису. Кваліфікаційна (бакалаврська) робота. Спеціальність «Економіка». Державний біотехнологічний університет, м. Харків.

Дипломна робота присвячена дослідженню та аналізу конкурентоспроможності сільського господарства України. У вступі визначено актуальність обраної теми дослідження, основну мету та завдання дослідження, зазначено предмет та об'єкт дослідження, вказано наукові методи дослідження та інформаційну базу. Перший розділ зосереджений на розгляді теоретичної сутності, факторам впливу на конкурентоспроможність та основним методичним підходам щодо її підвищення. Другий розділ розкриває особливості конкурентного середовища світового аграрного сектору; здійснено оцінку сільського господарства України у сучасних реаліях; досліджені проблеми та проаналізовані перспективи розвитку конкурентоспроможності сільського господарства України під час військових дій. У висновках та пропозиціях узагальнено результати дослідження.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільське господарство, земельні ресурси, аграрний сектор, інвестиції, конкуренція, зовнішня торгівля.

Список публікацій студента:

1. Богданович О.А., Бездітко Р.О. Сучасна проблематика конкурентоспроможності сільського господарства України. Глобалізація та розвиток іноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конференції, 14-15 березня, 2024 р. Харків: ДБТУ. 2024. С. 447-449.

2. Бездітко Р.О. Оптимізація конкурентоспроможності агропродукції при європейській інтеграції України. Нові горизонти розвитку бізнесу в умовах сучасних викликів. Можливості та механізми підтримки бізнесу в умовах Європейської інтеграції: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. здовувачів вищої освіти і молодих вчених, 26 квітня 2024 р. Харків: ДБТУ. 2024. С. 80-82.

3. Бездітко Р.О., Богданович О.А. Управління персоналом сільськогосподарських підприємств. «Технічний прогрес в АПВ»: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції, 21-22 травня 2024 р. Харків: ДБТУ. 2024. С. 444-446.

ABSTRACT

Ruslana Bezditko. Increasing the competitiveness of Ukrainian agriculture. On the rights of the manuscript. Qualification (bachelor's) thesis. Specialty "Economics". State Biotechnological University, Kharkiv.

The thesis is devoted to the study and analysis of the competitiveness of Ukrainian agriculture. The introduction defines the relevance of the chosen research topic, the main purpose and objectives of the study, the subject and object of the study, the scientific research methods and the information base. The first section focuses on the theoretical essence, factors influencing the competitiveness and the main methodological approaches to its improvement. The second section reveals the peculiarities of the competitive environment of the global agricultural sector; assesses the Ukrainian agriculture in the current realities; studies the problems and analyzes the prospects for the development of competitiveness of Ukrainian agriculture during the military operations. The conclusions and proposals summarize the results of the study.

Key words: competitiveness, agriculture, land resources, agricultural sector, investment, competition, foreign trade.

List of student's publications:

1. *Modern problems of competitiveness of Ukrainian agriculture. Globalization and development of innovation systems: trends, challenges, prospects: materials of the II International Scientific and Practical Conference, March 14-15, 2024: DBTU. 2024. C. 447-449.*

2. *Optimization of the competitiveness of agricultural products in the European integration of Ukraine. New horizons of business development in the context of modern challenges. Opportunities and mechanisms for business support in the context of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference of Higher Education and Young Scientists, April 26, 2024: DBTU. 2024. C. 80-82.*

3. *Personnel management of agricultural enterprises. "Technical Progress in APV": materials of the International Scientific and Practical Conference, May 21-22, 2024, Kharkiv: DBTU. 2024. C. 444-446.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методичні основи конкурентоспроможності сільського господарства.....	6
1.1. Сутність конкурентоспроможності сільського господарства.....	6
1.2. Фактори, що впливають на конкурентоспроможність сільськогосподарської галузі.....	10
1.3. Методичні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності сільського господарства.....	17
РОЗДІЛ 2. Оцінка та шляхи підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України.....	23
2.1. Особливості конкурентного середовища світового аграрного сектору.....	23
2.2. Оцінка конкурентоспроможності сучасного сільського господарства України.....	30
2.3. Обґрунтування заходів щодо підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської діяльності України.....	38
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми. Україна відіграє важливу роль у світовому експорті сільськогосподарської продукції, і значний внесок аграрного сектору в національну економіку є загальновизнаним. Продовольча безпека країни, нарощування експортного потенціалу та загальне економічне зміцнення є важливими аспектами розвитку агропромислового комплексу (АПК). Зростання сільськогосподарського виробництва протягом тривалого часу неухильно рухається в цьому напрямку разом із підвищенням цін та зростанням чисельності населення планети.

Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства дуже важливо в сучасних умовах, особливо з огляду на триваючий військовий конфлікт в Україні. Бойові дії викликають серйозні проблеми в аграрному секторі, включаючи руйнування логістичних ланцюжків, руйнування інфраструктури та загрози безпеці виробників, що вимагає пошуку нових підходів для збереження та розвитку конкурентних переваг. У цій ситуації вивчення шляхів підвищення конкурентоспроможності буде дуже важливим для забезпечення стабільності та розвитку сільського господарства, яке є основою продовольчої безпеки країни. Крім того, зростання конкурентоспроможності сприяє залученню інвестицій, розвитку експорту та адаптації до нових викликів на світовому ринку, підтримуючи економічне зростання і відновлення країни.

Проблемами конкурентоспроможності займалося вагома кількість вітчизняних учених, такі як Гаєць В.М., Пономаренко В.С., Чухрай Н.І., Лук'яненко Д.Г., Білоус О. Помітний вклад у вивченні даного питання внесли й зарубіжні дослідники – М. Портер, Дж. Барні, І. К. Ямагучі, Ф. Котлер, Й. Шумпетер, Ван Г. Крейвен. Питання стратегії підвищення конкурентоспроможності в аграрному секторі знайшли своє відображення у працях таких дослідників, як Крючкова Ж.В., Пахуча Е.В., Броницький О.М., Патика Н.І., Леськів Г.З., Франчук В.І., Левків Г.Я., Гобела В.В. та ін. Однак, існують невирішені питання, такі як адаптація традиційних

моделей конкурентоспроможності до умов швидкозмінного ринку та цифрової економіки, аспекти сталого розвитку та екологічної конкурентоспроможності.

Метою даної роботи є розробка і обґрунтування теоретико-методичних основ та проведення оцінки конкурентоспроможності України задля її підвищення.

Задачі, що впливають з цієї мети, поставлені і вирішені в процесі дослідження, полягали у наступному: чітке визначення сутності "конкурентоспроможність" у контексті сільського господарства; аналіз основних економічних, соціальних, технологічних та інших факторів, що впливають на конкурентоспроможність; вивчення існуючих методик оцінки конкурентоспроможності; виявлення основних конкурентних переваг та викликів світового аграрного ринку для українського сільського господарства; оцінка ключових показників конкурентоспроможності сучасного сільського господарства України; розробка стратегій та політик для підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.

Об'єктом дослідження є процес підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних та практичних аспектів забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства.

Методологічна основа дослідження базується на аналізі наукових праць вітчизняних та зарубіжних економістів, які досліджують ефективність та конкурентоспроможність підприємств, а також на матеріалах науково-практичних конференцій, присвячених проблемам розвитку промисловості. Додатково, розглядаються законодавчі та нормативні акти. Дослідницька основа складається з даних Державної служби статистики України та інших офіційних джерел інформації. При аналізі використовуються як кількісні, так і якісні методи дослідження, а також сучасні інструменти аналізу, включаючи SWOT-аналіз.

Практичне значення одержаних результатів дипломного дослідження полягає в розробці ефективних стратегій та заходів, які дозволять аграрним підприємствам підвищити свою продуктивність та якість продукції, а також покращити позиції на внутрішньому і зовнішньому ринках, забезпечуючи конкурентоспроможність в умовах глобалізації. Впровадження запропонованих рішень допоможе створити більш сприятливі умови для розвитку аграрного бізнесу, що, у свою чергу, позитивно вплине на національну економіку в цілому.

Список опублікованих праць за темою кваліфікаційної роботи:

1. Богданович О.А., Бездітко Р.О. Сучасна проблематика конкурентоспроможності сільського господарства України. Глобалізація та розвиток іноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи: *матеріали II Міжнар. наук.-практ. конференції, 14-15 березня, 2024 р.* Харків: ДБТУ. 2024. С. 447-449.

2. Бездітко Р.О. Оптимізація конкурентоспроможності агропродукції при європейській інтеграції України. Нові горизонти розвитку бізнесу в умовах сучасних викликів. Можливості та механізми підтримки бізнесу в умовах Європейської інтеграції: *матеріали Міжн. наук.-практ. конф. здовувачів вищої освіти і молодих вчених, 26 квітня 2024 р.* Харків: ДБТУ. 2024. С. 80-82.

3. Бездітко Р.О., Богданович О.А. Управління персоналом сільськогосподарських підприємств. «Технічний прогрес в АПВ»: *матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції, 21-22 травня 2024 р.* Харків: ДБТУ. 2024. С. 444-446.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновку, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить 48 сторінок, робота містить 8 рисунків та 13 таблиць, список використаних джерел налічує 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методичні основи конкурентоспроможності сільського господарства

1.1. Сутність конкурентоспроможності сільського господарства

У сучасній науковій дискусії термін "конкурентоспроможність" набуває все більшої популярності та активно використовується у літературі. Проблематика конкурентоспроможності стає однією з ключових тем у економічному аналізі різноманітних видів господарської діяльності й учасників економічних відносин. Умови ринкової економіки визначають стійкість позиціонування будь-якого підприємства на ринку продукції через рівень його конкурентоспроможності. Ця концепція охоплює здатність підприємства виробляти та реалізовувати продукцію, яка має переваги перед продукцією конкурентів як за ціною, так і за іншими характеристиками, що важливі для споживачів. Конкурентоспроможність відображає також здатність та динаміку адаптації підприємств до умов ринкової конкуренції [1].

За законодавством України, зокрема у Законі «Про захист економічної конкуренції» конкуренцію визначають як «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [2].

Конкурентоспроможність підприємства є комплексним та багатогранним поняттям, оскільки вона визначається високим рівнем взаємодії всіх його складових. Це означає, що ефективність підприємства залежить не лише від якості та ціни його продукції, але й від рівня менеджменту, фінансового управління, інвестиційної та інноваційної діяльності, а також від впливу зовнішніх факторів [6].

Аналіз літературних джерел дозволяє схематично відобразити характеристики конкурентоспроможності підприємства (рис.1.1.).

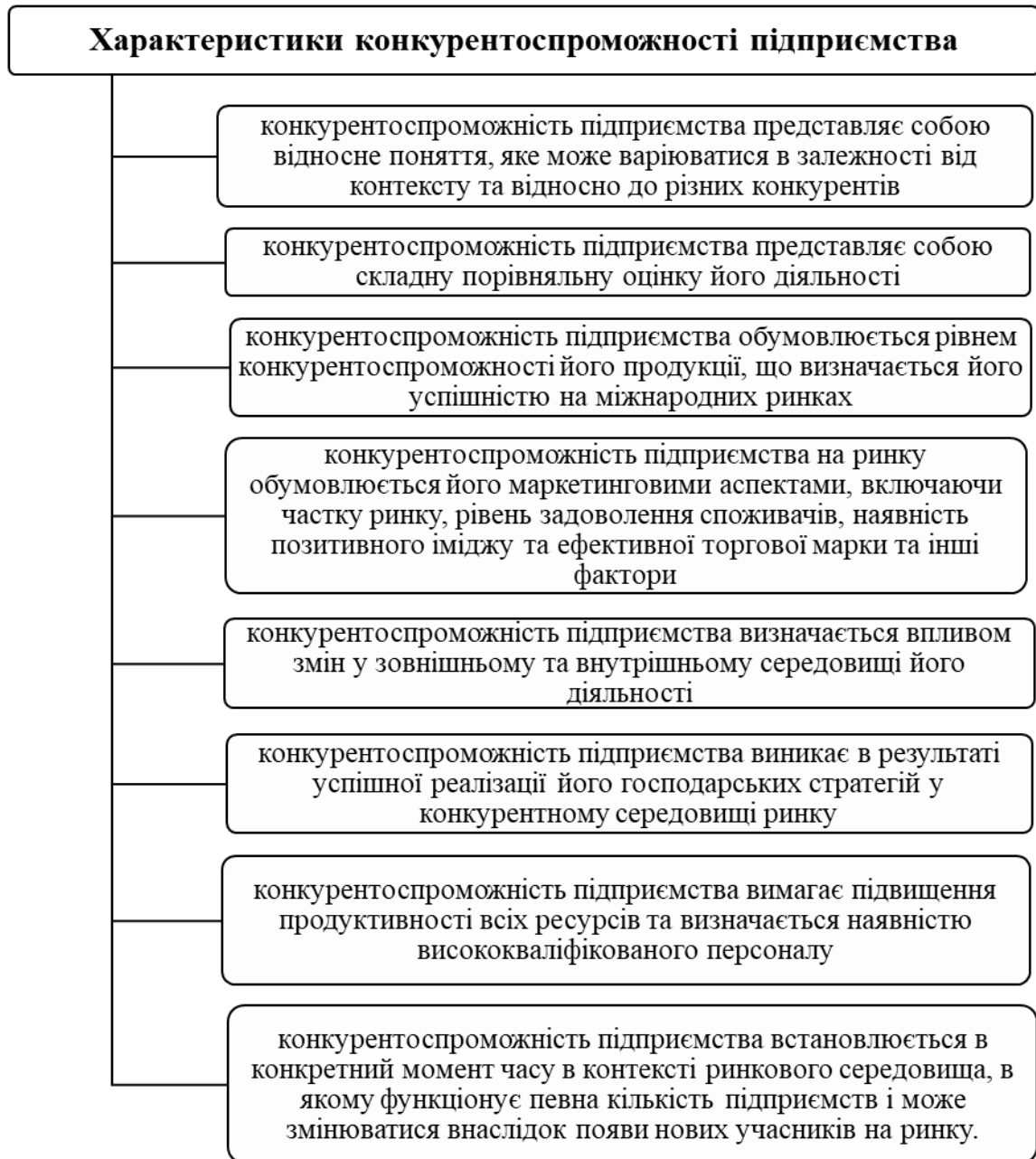

Рис. 1.1. Характеристики конкурентоспроможності підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [3-7]

У контексті аграрного сектору зауважується, що з розширенням ринкових відносин суттєво збільшилася конкуренція серед аграрних підприємств, що вимагає підвищеної ефективності господарської діяльності в цій сфері. Це свідчить про актуальність питання зміцнення конкурентоспроможності для суб'єктів аграрного господарства.

Конкурентна динаміка є неодмінною складовою механізму ринкових відносин, що стабільно розвивається як у понятті, так і в методах її реалізації. Отже, концепт "конкуренція" вимагає постійного уточнення та аналізу. Сучасна тенденція до глобальної інтеграції змушує вітчизняні аграрні підприємства адаптуватися до специфіки міжнародного ринку, що потребує нових конкурентних стратегій та перебудови структури продовольчого сектору. На поточному етапі конкуренція виступає як важливий механізм, що забезпечує ефективність, пропорційність та динамічність ринкових відносин як у виробничому процесі, так і у збуті аграрної продукції.

Проблематика конкурентної боротьби має особливу актуальність для аграрного сектору України. Одним з пріоритетних завдань у цьому контексті є забезпечення конкурентоздатності національного виробника на основі інновацій, досягнення високого рівня виробництва з великим додатковим валовим продуктом. Однак для досягнення цих цілей необхідно впроваджувати національні програми, спрямовані на вирішення ряду проблем, пов'язаних із нескоєністю конкурентної політики, недостатньою чіткістю конкурентної тактики та стратегії. Це зумовлено відсутністю необхідної інфраструктури: аграрних інституцій, інструментів, кваліфікованих кадрів, досвіду і т. д., що потребує глибокого аналізу такого ринкового явища, як конкуренція, у контексті глобалізації [21].

Особливості сільськогосподарського виробництва, неперервна динаміка конкурентного оточення, а також постійні зміни у відносинах власності в аграрному секторі економіки, призвели до активізації взаємодії між сільськогосподарськими виробниками та державою, що відображається на падінні рівня конкурентоспроможності багатьох суб'єктів господарювання. Процес реконструкції структури різноманітних господарських суб'єктів, що виробляють конкурентоздатну продукцію, сприяє удосконаленню ринкових взаємин, тоді як становлення

конкурентоздатних високопродуктивних аграрних структур передбачає створення сприятливих початкових умов для їхнього розвитку.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств представляє собою спроможність суб'єктів господарювання в агробізнесі вигравати в умовах конкуренції на ринках аграрних товарів та послуг, засобами ефективного використання конкурентних переваг та можливостей, а також швидкого реагування на зміни у кон'юктурі ринку та оптимального використання наявних ресурсів [19].

Основною метою сільськогосподарського сектора є об'єднання стійкого росту сільськогосподарського виробництва, надійного забезпечення країни продовольством і сировиною і зусиль всіх секторів для досягнення високого кінцевого результату в сільському господарстві.

Вирішення проблеми продовольчої безпеки та підвищення рівня благополуччя українського населення значною мірою визначається розвитком та підвищенням ефективності сільського господарства [20].

У сільському господарстві, умови ринкової діяльності породжують різноманітні негативні явища як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Суттєво впливають на зниження конкурентоспроможності та ефективності аграрних підприємств елементи зовнішнього середовища, такі як: політична нестабільність, зовнішня конкуренція від іноземних виробників сільськогосподарської продукції, нестача належної державної підтримки для місцевих аграріїв, зменшення попиту на сільськогосподарську продукцію через скорочення платоспроможного попиту та інші. Серед внутрішніх негативних факторів можна відзначити: зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та занепад її якості, неадекватна матеріально-технічна база аграрних підприємств, низький рівень інвестиційної привабливості та інновацій, неспроможність багатьох керівників використовувати сучасні методи управління тощо. Значною проблемою залишається несумісність внутрішньої аграрної продукції з вимогами ринків Європи та міжнародними стандартами якості,

що ускладнює виходження місцевих аграрних підприємств на зовнішні ринки з широким асортиментом сільськогосподарської продукції.

Аграрним підприємствам усе складніше протистояти конкуренції на ринку внаслідок різниці у ціновій політиці. Необхідно активно шукати нові конкурентні переваги для оптимізації своєї діяльності. Це передбачає, насамперед, максимально ефективне використання земельних ресурсів, впровадження інноваційних технологій у вирощуванні сільськогосподарських культур та у виробництві продукції тваринництва з метою забезпечення стійкої продовольчої безпеки країни. Дана ситуація пов'язана зі швидкою адаптацією сільгосптоваровиробників до змін зовнішнього середовища, своєчасним виявленням і підтриманням власних конкурентних переваг, реалізацією інноваційних стратегій розвитку, оптимізацією інвестиційної підтримки [19].

Усе зазначене вказує на актуальність проведення наукових досліджень щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних виробників, захисту їх інтересів на міжнародних ринках та стратегічного розвитку сільського господарства України. Підвищення рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств, оптимізація їх діяльності і навіть просте виживання в умовах ринкового середовища — становить одну з ключових проблем сучасної української економіки. Результати досліджень у цій області визначатимуть якість відтворення господарських процесів, прибутковість підприємств, їх адаптацію до ринкових умов і подальший економічний зріст.

1.2. Фактори, що впливають на конкурентоспроможність сільськогосподарської галузі

Фактори конкурентоспроможності представляють собою основні впливові чинники, які безпосередньо визначають можливість зміни одного чи декількох критеріїв конкурентоспроможності. Аналіз причин зміни значущості окремих складових конкурентоспроможності продукції та

виявлення факторів, які сприяють її підвищенню, є ключовим елементом у господарській діяльності підприємств, відомим як факторний аналіз. Факторний аналіз відображається як невід'ємна складова загальної методики оцінки конкурентоспроможності, що застосовується в процесі виробництва продукції [11].

До чинників, що визначають конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, належать ступінь економічного прогресу країни та державна політика щодо підтримки вітчизняних товаровиробників, стан науково-технічного розвитку та застосування передових технологій у галузі, ступінь розвиненості виробничих потужностей у суспільстві, зміни у запитах споживача та рівні його платоспроможності, наявності ресурсного потенціалу на підприємствах та їх ефективному використанні, синоптичні умови; рівень еволюції організаційної структури, інформаційної бази та стратегії маркетингу; фінансові та інвестиційні перспективи підприємства., а також стратегічна орієнтація його діяльності [22].

Одним з найсуттєвіших компонентів ресурсного потенціалу, що відіграє ключову роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства, є матеріально-технічна база. Розвиток цієї бази базується на впровадженні передових технологій, комплексній автоматизації та механізації виробничих операцій у всіх галузях діяльності, а також на постійному удосконаленні використання природних ресурсів. Це сприятиме формуванню ресурсного потенціалу, здатного ефективно втілювати стратегічні завдання, поставлені перед аграрним сектором країни [8].

У вітчизняній науковій літературі віддається перевага дослідженню факторів, які впливають на загальну конкурентоспроможність сільського господарства.

Підтримка конкурентоспроможності сільського господарства суттєво залежить від стабільного росту попиту на його продукцію, незалежно від

кон'юнктури економіки. При цьому необхідно детально проаналізувати фактори, які впливають на конкурентоспроможність підприємства.

Одним із ключових аспектів конкурентоспроможності підприємства є будь-який фактор, що має потенціал впливати на підвищення чи зниження його ефективності. Однак для ефективного управління такими факторами необхідно визначити їх оптимальну кількість, взаємозв'язок і відношення між ними, а також встановити, який саме фактор має найбільший вплив. Відповідальність за цей аспект діяльності повинна бути доручена конкретним керівникам. Таким чином, ідентифікація факторів конкурентоспроможності, їх систематизація та розробка методології їх оцінки є важливою складовою системи управління конкурентоспроможністю підприємства [9].

Аналіз сильних та слабких аспектів в контексті кожного фактора та їх узагальнення на рівні підприємства є необхідним для виявлення потенційних напрямків діяльності, ресурсів та можливостей, що можуть виступати основою майбутньої стратегії підприємства та формування стійких конкурентних переваг.

Узагальнюючи, такі фахівці з конкурентоспроможності, як Донських А.С., Жовновач Р.І. та Красноручський О.О., поділяють чинники на внутрішні та зовнішні [12], а також на макро-, мікро- та мезорівня [13]. Крім того, вони розрізняють керовані та некеровані фактори [14], а також чинники конкурентоспроможності продукції і можливостей [12] підприємства та інші. Схематично вплив на конкурентоспроможність сільського господарства можна розділити на фактори, які зображені на рис. 1.2.

Ґрунтово-кліматичні умови відіграють істотну роль у формуванні врожайності сільськогосподарських культур. Проте, вплив цього фактора поступово зменшується за рахунок впровадження передових технологій та реалізації інноваційного потенціалу галузі. Поєднання новітніх технологій з високим рівнем механізації та ефективним управлінням ресурсами

спроможне значно підвищити продуктивність праці. Показником такої ефективності може бути обсяг доданої вартості на одного працівника в агросекторі. На сучасному етапі розвитку сільського господарства, яке відзначається тривалим відтворювальним циклом, велике значення має доступність недорогих кредитних ресурсів та можливість залучення інвестицій, в тому числі з-поза країни, для фінансування як операційної, так і інвестиційної діяльності.

Рис. 1.2. Фактори впливу на конкурентоспроможність сільського господарства

Джерело: сформовано автором на основі [9-15]

На довгу перспективу успішність підприємства значно визначається впровадженням передових стратегічних управлінських методик, стратегією маркетингу та аналізом внутрішніх сильних і слабких сторін, щоб забезпечити конкурентоздатний продукт у майбутньому. Ефективна організаційна структура сприяє оптимізації операційної діяльності, зниженню персональних витрат та максимізації продуктивності кожного співробітника [9].

Фактори, які визначають конкурентне середовище для сільськогосподарських підприємств та мають найбільший вплив на їх

операційну ефективність, включають економічний потенціал споживачів та постачальників, а також загрозу вторгнення нових конкурентів для стратегічного позиціонування. При формуванні операційної ефективності важливими факторами є умови виробництва та підтримуючі підприємства, тоді як для стратегічного позиціонування важливі умови попиту, структура і стратегія підприємства. Важливо відзначити, що конкуренція серед існуючих учасників ринку також має значний вплив на обидва аспекти конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [10].

Також к.е.н. Пахуча Е. В. відзначила, що успішність підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках суттєво залежить від конкурентоспроможності його товарів. Здебільшого, високоякісні товари мають попит на ринку, тому підприємства, які приділяють значну увагу забезпеченню та управлінню якістю своєї продукції з метою підвищення її конкурентоспроможності, можуть успішно конкурувати й здобувати прибуток. В сучасних умовах якість продукції є важливим аспектом, який передбачає орієнтацію на споживача, тому вона повинна відповідати його потребам та очікуванням і бути оціненою ним [11].

Важливі чинники, що визначають рівень конкурентоспроможності у сільському господарстві, включають такі аспекти як: виробництво добрив та хімічних засобів захисту рослин, використання сільськогосподарської техніки, інтродукція нових порід тварин, доступність ветеринарних препаратів, якість насінневого матеріалу, та досягнення аграрної науки [9].

Державні втручання також мають вагомий вплив на конкурентоспроможність всіх секторів національної економіки. Сільське господарство, одна з найбільш уразливих галузей економіки, що потребує особливої уваги через його значний вклад у економічну безпеку країни та формування продовольчої безпеки. Тому аграрна сфера повинна отримувати значну підтримку з боку держави, яка включає в себе субсидіювання та створення сприятливих економічних умов для розвитку сільського господарства. Також важливу роль відіграє регулювання

власності на земельні ресурси, оскільки можливість отримання права власності на землі сільськогосподарського призначення значно збільшує привабливість даної галузі для інвесторів.

Значущим фактором, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, є забезпечення їх розвитку через інвестиційно-інноваційні заходи. Головним джерелом фінансування інвестицій є власні ресурси, а також залучення іноземних інвестицій, які часто супроводжуються передачею технологій, управлінських практик, маркетингових стратегій та інших інновацій. Були визначені інноваційні конкурентні стратегії, доступні для використання сільськогосподарськими підприємствами, а також етапи впровадження інноваційних заходів, включаючи підготовку до їх впровадження та зміцнення ефективності інновацій. Лише комплексне втілення інвестиційно-інноваційних стратегій забезпечить підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [23].

Конкурентоспроможність сільськогосподарського сектору є результатом складного впливу різноманітних чинників, що потребують комплексного підходу до їх вирішення. Системне управління ресурсами, інвестиції в інфраструктуру та технології, збереження природних ресурсів та розвиток людського капіталу є важливими складовими успішного та конкурентоздатного аграрного сектору.

Наразі вагомим фактором впливу на сільське господарство стало повномасштабне вторгнення РФ на територію України. Загальний обсяг збитків, нанесених сільськогосподарській галузі внаслідок агресії, вже склала 4,29 млрд дол. США. Про це свідчить проведений аналіз втрат у 2022 році, заподіяних війною сільському господарстві України (табл.1.1). Використовуваний обчислювальний підхід заснований на методології експрес-оцінки збитку, розробленої Світовим банком [25] і ФАО [26].

Таблиця 1.1

**Розмір завданих збитків у сільському господарстві України
за 2022 рік**

Категорія	Обсяг втрат, млн дол. США
Земельні ресурси та залишений врожай озимих культур	2,135
Технічне устаткування	926,1
Складські приміщення	272,4
Тваринництво	136,4
Багаторічні культури	89,1
Фактори виробництва	119,6
Запаси	613,0
Всього	4292,3

Джерело: сформовано автором на основі даних [27]

В звіті використані непрямі методи оцінки втрат, оскільки до закінчення конфлікту неможливо надати точну суму збитків, завданих українському аграрному сектору. Для таких обчислень ми встановлюємо базовий показник – кількість ресурсів, які знаходяться в регіонах, пошкоджених активними бойовими діями, ще до початку повномасштабного вторгнення в Російську Федерацію. До базисних показників застосовуються розраховані коефіцієнти пошкоджень, визначені для кожної категорії пошкодженого майна.

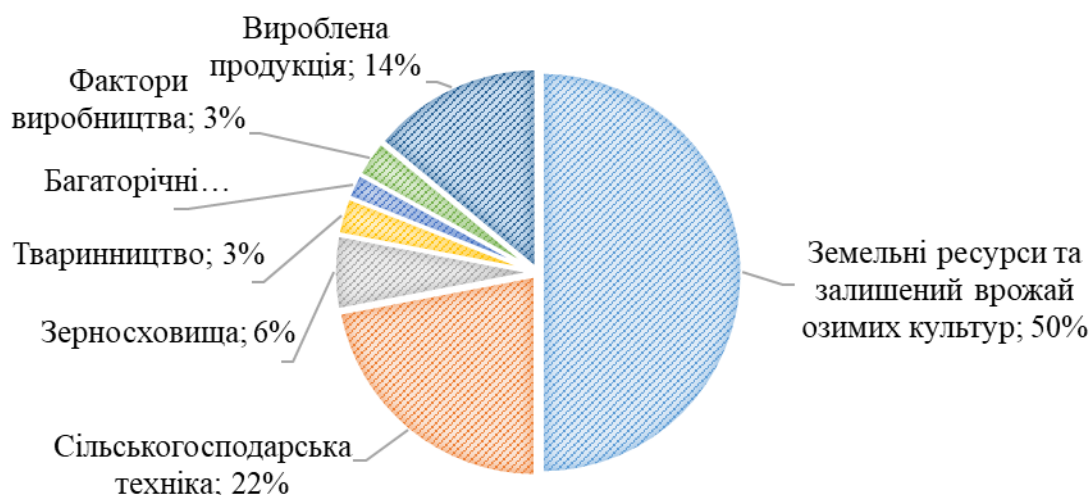

Рис. 1.3. Структура пошкоджень сільського господарства України за 2022 рік

Джерело: сформовано автором на основі даних [27]

Найбільші втрати припадають на сільськогосподарські угіддя та незібраний урожай, сільськогосподарське обладнання, складські приміщення та вироблену продукцію (рис.1.3). Мінне забруднення та фізичне пошкодження земель, загибель тварин, знищення іригаційної інфраструктури та втрата факторів виробництва створюють серйозні проблеми для аграрного сектора. Комплексний підхід до відновлення аграрного сектору України потребує координації зусиль на національному та міжнародному рівнях, а також значних інвестицій для відновлення економічної стабільності та забезпечення продовольчої безпеки країни.

1.3. Методичні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності сільського господарства

У сучасних умовах глобалізації та швидкого розвитку ринків сільськогосподарської продукції, оцінка конкурентоспроможності сільського господарства стає надзвичайно важливим завданням для забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору.

Сільське господарство, як суб'єкт економічної діяльності, характеризується рядом унікальних особливостей, які ускладнюють застосування традиційних методів оцінки, що використовуються для аналізу конкурентоспроможності економіки країни чи інших секторів господарства. Такі особливості зазначені на рис.1.4.

Рис. 1.4. Особливості оцінки сільського господарства

Джерело: сформовано автором на основі [9]

Конкурентоспроможність є вирішальним аспектом для виживання, стабільності і просування підприємств, вона витікає з внутрішніх джерел і є концепцією, яка відноситься виключно до активних учасників ринку. Ця характеристика є складною та змінною, і компанії повинні постійно вдосконалювати свої стратегії для забезпечення стійкої конкурентної позиції. Для належного відображення цього поняття використовується комплексний набір показників. Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств передбачає розгляд основних функцій конкуренції, таких як:

- визначення ринкової вартості товару під час конкурентної боротьби;
- стимулювання впровадження науково-технічних досягнень у виробництво з метою підвищення життєздатності підприємства та отримання переваги перед конкурентами;
- підтримка вибору найбільш ефективних форм власності та управління;
- формування високоефективних конкурентних структур на ринку [24].

Якщо спиратися на сучасну академічну дискусію щодо конкурентоспроможності сільського господарства та його підприємств, можна помітити, що відсутня універсальна методологія. Відмічено, що західні науковці насамперед схиляються до використання кількісних методів для оцінки даного явища.

У літературі часто зазначається про великий потенціал та переваги вітчизняного сільського господарства. Проте, важливо ретельно аналізувати якість цих переваг і їх вплив на загальну конкурентоспроможність сільського господарства та окремих видів продукції. У сфері сільського господарства представлено широкий спектр продукції. Для оцінки її конкурентоспроможності загалом використовуються показники собівартості, ціни та рентабельності продукції.

Оцінку конкурентоспроможності сільського господарства рекомендується ґрунтувати на принципі, що ефективність є критерієм конкурентоспроможності. Згідно з теорією ефективної конкуренції Йозефа Шумпетера [16], найбільш конкурентоспроможними є ті галузі, де виявляється найкраще організована діяльність всіх господарських одиниць. Ефективність діяльності кожного з підприємств залежить від численних факторів, включаючи ресурси підприємства. Таким чином, у цьому контексті мова йде про оцінку ефективного використання цих ресурсів.

Під час наукового дослідження було визначено критерії вимірювання ефективності господарської діяльності, які сприяють оцінці рівня конкурентоспроможності сільського господарства та його подальшому порівнянню з іншими секторами національного господарства і аграрними галузями інших держав. Ці критерії розділені на три групи, що відображають стан певних аспектів діяльності (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Показники оцінки конкурентоспроможності сільського господарства

Джерело: сформовано автором на основі [17]

У зв'язку з унікальністю кожного з параметрів, що відображаються у розрахунку індексу сільськогосподарської конкурентоспроможності $I_{\text{КПР}}$, дослідники використали метод експертної оцінки для визначення їхньої

вагомості. Для кожної групи параметрів розраховується особистий індекс, який, після врахування їхньої вагомості, об'єднується у загальний інтегрований індекс $I_{КПР}$ у відповідному році:

$$I_{КПР} = 0,4E_P + 0,3E_{\Pi} + 0,3E_{ЗЕД}, \quad (1.1)$$

де $I_{КПР}$ – інтегральний індекс сільськогосподарської конкурентоспроможності регіону; E_P – індекс економічного розвитку галузі регіону; E_{Π} – індекс продуктивності та ефективності галузі регіону; $E_{ЗЕД}$ – індекс участі в зовнішньоекономічній діяльності [40].

При обчисленні часткових індексів використовуються формули 1.2-1.4. На кожен частковий індекс враховується не менше ніж три показники, що забезпечує більш надійне та об'єктивне оцінювання, оскільки використання лише одного показника не в змозі коректно відтворити зміни умов діяльності галузі в регіоні. Для розрахунку кожного часткового індексу було надано рівні вагові коефіцієнти кожному з показників. При оцінці конкурентоспроможності сільського господарства регіону, враховуючи динамічний характер цього показника, рекомендується використовувати не абсолютні значення, а індекси, що дозволяє врахувати зміну конкретного показника з плином часу.

$$E_P = 0,25I_{ВДВ} + 0,25I_{ТВ} + 0,25I_{КВ} + 0,25I_{ЗН}, \quad (1.2)$$

де E_P – значення критерію економічного розвитку галузі; $I_{ВДВ}$ – темпи підвищення валової доданої вартості аграрного сектору; $I_{ТВ}$ – темпи росту виробництва сільського господарства; $I_{КВ}$ – індекс динаміки капіталовкладень у агропромисловому комплексі; $I_{ЗН}$ – індекс динаміки чисельності зайнятого населення в сільському господарстві [40].

$$E_{\Pi} = 0,3I_{\Pi\Pi} + 0,3I_{ТФР} + 0,4I_P, \quad (1.3)$$

де E_{Π} – ефективність та продуктивність галузі; $I_{\Pi\Pi}$ – темпи підвищення продуктивності сільськогосподарської праці; $I_{ТФР}$ – індекс динаміки загальної продуктивності чинників виробництва сільського господарства; I_P

– індекс динаміки рентабельності сільськогосподарської операційної діяльності [40].

$$E_{зед} = 0,25I_X + 0,25(1 - I_M) + 0,25I_{EMS} + 0,25I_{пп}, \quad (1.4)$$

де $E_{зед}$ – значення критерію співучасті регіону в зовнішньоекономічній діяльності; I_X – темпи підвищення обсягів експорту сільськогосподарської продукції сільського господарства; I_M – темпи підвищення обсягів імпорту продукції сільського господарства; I_{EMS} – індекс динаміки частки регіону у загальному світовому експорті продукції сільського господарства; $I_{пп}$ – темпи підвищення прямих міжнародних інвестицій в агропромисловий комплекс [40].

У загальному сценарії алгоритму обчислення індексу конкурентоспроможності сільського господарства $I_{кпр}$ охоплює три послідовні етапи:

1. Проведення обчислень окремих показників сільськогосподарської конкурентоспроможності та їх трансформація у відносні значення.
2. Визначення критеріїв конкурентоспроможності аграрної сфери регіону відповідно до запропонованих формул (1.2 – 1.4).
3. Розрахунок інтегрованого індексу сільськогосподарської конкурентоспроможності ($I_{кпр}$) який виконується відповідно до формули 1.1.

Даний метод надає можливість оперативно та науково оцінювати переваги та недоліки галузі, її рівень конкурентоспроможності, а також розробляти стратегії для підвищення її ефективності. Аналіз конкурентоспроможності таким чином охоплює всі ключові аспекти економічної діяльності підприємств галузі та унеможливорює дублювання показників, забезпечуючи швидке та об'єктивне уявлення про стан галузевого ринку. Застосування цього методу у вигляді порівняння показників за різні періоди часу дозволяє використовувати його як засіб оперативного контролю. Такий аналіз може бути розширеним за

допомогою врахування додаткових показників, таких як рівень освоєння ринку, якість продукції, показники майнового стану та ринкової активності. Вибір конкретних показників залежить від специфіки факторів, що впливають на конкурентоспроможність галузі [17].

У процесі оцінки конкурентоспроможності сільського господарства України поряд з економічною, фінансовою та зовнішньоекономічною звітністю, яку забезпечує Державна служба статистики України, використання альтернативних та додаткових джерел даних є невід'ємною складовою. Врахування конкурентних позицій в контексті міжнародного порівняння вимагає залучення інших відомостей, що є доступними та сумісними з метою забезпечення об'єктивності та повноти аналізу.

Результат проведеного дослідження вказує на те, що проблема оцінки конкурентоспроможності галузі є складною та багатоплановою. При оцінці конкурентних позицій сільського господарства доцільно використовувати показники ефективності господарської діяльності, такі як рівень економічного розвитку, управління виробничим процесом, прибутковість, фінансова стабільність, бізнес-активність, ефективність менеджменту збутом та маркетингом, а також участь у зовнішньоекономічній діяльності. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності сільського господарства можуть бути ефективним інструментом для розробки економічної політики на користь національного виробника. Універсальність інтегрованого індексу конкурентоспроможності, заснованого на теорії ефективної конкуренції, дозволяє здійснювати різні порівняльні аналізи, а розгляд кожного з компонентів індексу забезпечує чіткість та прозорість при аналізі тенденцій конкурентоспроможності сільського господарства. Використання цієї методики надає можливість порівняти рівень конкурентоспроможності сільського господарства України з іншими галузями економіки, а також визначити конкурентоспроможність української продукції на міжнародних ринках.

РОЗДІЛ 2. Оцінка та шляхи підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України

2.1. Особливості конкурентного середовища світового аграрного сектору

У сучасних умовах глобалізації, що характеризуються зростаючою взаємозалежністю національних економік, аграрний сектор світової економіки став більш динамічним і конкурентоспроможним. Глобалізація створює як нові можливості, так і виклики для сільськогосподарських компаній, які змушені адаптуватися до мінливих ринкових умов, інноваційних технологій і зростаючим стандартам якості. Під впливом глобалізації традиційні сільськогосподарські моделі змінюються, і для забезпечення конкурентоспроможності необхідні нові підходи з боку сільськогосподарських виробників.

Глобалізація сприяє формуванню єдиного світового ринку сільськогосподарської продукції, де кордони втрачають значення, а конкуренція стає міжнародною. Це дозволяє сільськогосподарським підприємствам впроваджувати новітні технології, оптимізувати виробничі процеси і підвищувати ефективність використання ресурсів. З іншого боку, глобалізація посилює конкурентний тиск на місцевих виробників, які змушені конкурувати з сильними міжнародними компаніями.

Конкурентоспроможність аграрного сектору визначається не лише внутрішніми факторами, такими як рівень технологічного розвитку, якість продукції та ефективність управління, а й зовнішніми факторами, такими як торговельні бар'єри, політична стабільність, кліматичні умови та зміни в уподобаннях споживачів. В умовах глобальної конкуренції спроможність швидко пристосуватися до сучасних ринкових реалій стала важливим фактором успіху сільськогосподарських компаній [28].

Тому для забезпечення конкурентоспроможності глобалізованого сільськогосподарського сектору підприємствам необхідно зосередитися на

інноваціях, стратегічному плануванні та гнучкості у прийнятті рішень. Державна підтримка та міжнародне співробітництво, спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку сільського господарства та укріплення його позицій на міжнародному ринку, також відіграють важливу роль.

Одним з найбільших і найрозвиненіших сільськогосподарських ринків у світі, посідаючи провідні місця у виробництві та експорті сільськогосподарської продукції є ринок Європейського Союзу. Оскільки це політичний і економічний союз з 27 європейських країн, він надає приблизно 20% світового експорту та імпорту сільськогосподарської продукції. Сільське господарство ЄС регулюється спільною сільськогосподарською політикою (САР), прийнятою в 1963 році, і ґрунтується на принципах єдиного ринку, перевагах вітчизняних продуктів і фінансової солідарності. ЄС є важливим гравцем на світовому ринку агропромислової продукції і великим учасником переговорів у Світовій організації торгівлі (СОТ). У 2020 році на сільськогосподарський сектор ЄС припадав близько на 1,3% ВВП, що забезпечув понад 10 мільйонів робочих місць, будучи провідним зерна, молочних продуктів, м'яса та овочів [29].

Північноамериканський ринок, зокрема США, Канада та Мексика (USMCA), є вагомим виробником та експортером сільськогосподарської продукції. У 2020 році Сполучені Штати виробили понад 449 мільйонів тонн зерна, тоді як Канада – понад 32 млн тонн. Провідними експортерами з США є Канада, Мексика, Японія, Бразилія, Китай та ЄС [30].

Азійський ринок також є конкурентоспроможним, зокрема Китай, Індія, Індонезія та інші країни, які виробляють широкий спектр культур і м'яса. У 2021 році Китай експортував сільськогосподарську продукцію на суму 159,2 млрд доларів США.

Латиноамериканський ринок, який включає Бразилію, Аргентину, Мексику та Колумбію, має не малий потенціал для розвитку сільського

господарства. У 2020 році Бразилія виробила понад 131 млн тонн зернових культур, а Латинська Америка забезпечила понад 10% світового виробництва сільськогосподарських продуктів [31].

Загалом, сільське господарство є важливим для багатьох країн, забезпечуючи значний дохід від виробництва та експорту сільськогосподарської продукції. Частка обсягу експорту та імпорту сільськогосподарської продукції за країнами світу за 2022 рік представлений у Додатку А. Згідно з прогнозами, обсяг світової торгівлі сільськогосподарською продукцією у 2025 році варіюватиметься від 17,3 до 27,2 трлн доларів США, в залежності від сценарію розвитку [33].

Країни з високим рівнем розвитку, такі як США, Китай та країни Європейського Союзу, вважаються основними постачальниками сільськогосподарської продукції за даними Світової організації торгівлі [32]. Вони також займають лідируючі позиції за часткою сільськогосподарської продукції у світовому імпорті (табл. 2.1, табл. 2.2).

Таблиця 2.1

Динаміка експорту сільськогосподарської продукції України та провідних країн за 2020-2022 рр.

Країни	Обсяг експорту, млн дол. США			Частка експорту, %			Темп приросту, %	
	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2020	2021	2022	2021	2022
Світ	1 809 475	2 148 665	2 325 521	100	100	100	18,7	8,2
Україна	22 931	27 593	24 256	1,3	1,3	1,0	20,3	-12,1
ЄС	652 628	759 811	799 195	36,1	35,4	34,4	16,4	5,2
Китай	78 177	88 526	96 372	4,3	4,1	4,1	13,2	8,9
США	170 493	201 572	222 163	9,4	9,4	9,6	18,2	10,2
Німеччина	92 747	104 381	108 000	5,1	4,9	4,6	12,5	3,5
Нідерланди	112 282	128 818	134 939	6,2	6,0	5,8	14,7	4,8

Джерело: розраховано на основі даних [34]

З аналізу даних таблиці 2.1 можна зробити кілька важливих висновків, які пов'язані з конкурентоспроможністю України на світовому ринку. Обсяг світового експорту сільськогосподарської продукції стабільно збільшувався з 2020 по 2022 рік, що свідчить про зростаючу глобальну торгівлю аграрними товарами. Це відкриває нові можливості для експортерів, але також посилює конкуренцію. Частка України в світовому експорті сільськогосподарської продукції залишається відносно стабільною, але невеликою (1,3-1,0%). У 2021 році Україна показала значне зростання експорту (20,3%), однак у 2022 році цей показник знизився на 12,1%. Це значне зниження можна пояснити як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, що впливають на аграрний сектор. Основним чинником цього зниження є війна, яка почалася в Україні у 2022 році. Військові дії призвели до значних руйнувань інфраструктури, порушень логістичних ланцюгів, а також до загальної економічної нестабільності, що негативно вплинуло на аграрний експорт. ЄС, Китай та США мають набагато більші частки в світовому експорті сільськогосподарської продукції. Зокрема, ЄС утримує понад 35% ринку, що значно перевищує частку України. Це вказує на необхідність підвищення конкурентоспроможності української продукції через впровадження інновацій, поліпшення якості продукції та збільшення ринків збуту.

Імпорт не менш важливий у дослідженні конкурентоспроможності сільського господарства, оскільки він впливає на цінову конкурентоспроможність, доступ до технологій та ринків, а також ефективність сільськогосподарської політики та безпеку продовольства. Результати табл. 2.2 показують, що світовий імпорт сільськогосподарської продукції так само постраждав та показує зниження на 22,4%. ЄС, США та Китай так само є і провідними імпортерами сільськогосподарської продукції, що створює серйозний конкурентний тиск на інші країни, включаючи Україну. Україна має відносно невелику частку в світовому імпорті сільськогосподарської продукції, що може вказувати на

самозабезпеченість деякими видами аграрної продукції або на необхідність підвищення якості та конкурентоспроможності українських товарів. Як і у випадку з експортом, імпорт сільськогосподарської продукції України відзначився спадом у 2022 році на суму 1 815 млн дол. США.

Таблиця 2.2

**Динаміка імпорту сільськогосподарської продукції України та
провідних країн за 2020-2022 рр.**

Країни	Обсяг імпорту, млн дол. США			Частка імпорту, %			Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2021	2022
Світ	1 846 833	2 201 411	2 432 287	100	100	100	19,2	10,5
Україна	6 892	8 103	6 288	0,4	0,4	0,3	17,6	-22,4
ЄС	593 114	686 929	749 790	32,1	31,2	30,8	15,8	9,2
Китай	215 869	272 796	290 595	11,7	12,4	11,9	26,4	6,5
США	186 062	227 862	259 754	10,1	10,4	10,7	22,5	14,0
Німеччина	114 697	129 734	134 432	6,2	5,9	5,5	13,1	3,6
Нідерланди	79 082	90 772	98 072	4,3	4,1	4,0	14,8	8,04

Джерело: розраховано на основі даних [34]

Аналіз динаміки експорту та імпорту сільськогосподарської продукції демонструє як виклики, так і можливості для України. Зниження обсягів експорту та імпорту в 2022 році свідчить про те, що український аграрний сектор стикається з серйозними викликами, головним з яких є війна, що призвела до значних руйнувань інфраструктури, порушень логістики та загальної економічної нестабільності. Це вимагає ефективних рішень для підвищення конкурентоспроможності, зокрема впровадження новітніх технологій, покращення якості продукції та активного розширення ринків збуту. Україна має потенціал для зміцнення своїх позицій на світовому ринку, але для цього необхідно адаптуватися до змінних умов глобальної економіки та підвищити ефективність внутрішнього виробництва.

Відповідно до колекції показників розвитку Світового банку, складеної з офіційно визнаних джерел, у 2022 році додана вартість (% ВВП) у світі склала 4,3283 % у сільському господарстві (рис 2.1). Додана вартість – це чистий випуск сектора після додавання всіх випусків і віднімання проміжних витрат. Вона розраховується без вирахування амортизації вироблених активів або виснаження та деградації природних ресурсів. Походження доданої вартості визначається Міжнародною стандартною галузевою класифікацією (ISIC) [35].

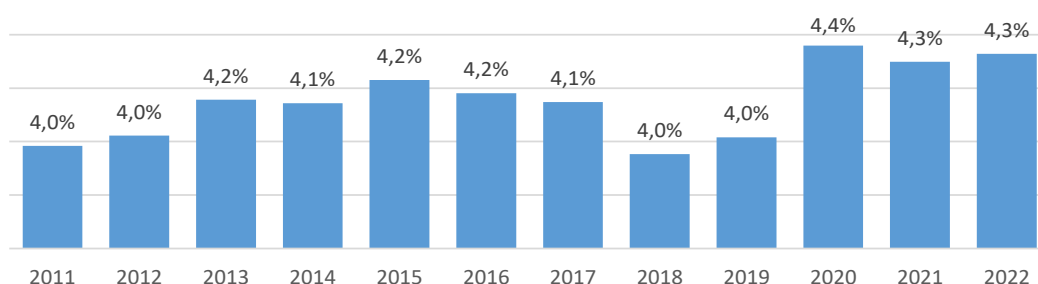

Рис. 2.1. Додана вартість у сільському господарстві (% ВВП) в світі за 2011-2022 рр.

Джерело: сформовано автором на основі даних [35]

На сьогоднішній день, ряд країн, які знаходяться у процесі розвитку, мають потенціал стати конкурентоспроможними на сільськогосподарському ринку, якщо уряд буде активно підтримувати інноваційний розвиток цієї галузі.. Це може суттєво покращити ситуацію з доступністю якісних продуктів харчування для соціально вразливих верств населення. До цієї групи країн відносяться Марокко, Єгипет, Україна, Малазія, Еквадор, Таїланд, Аргентина та Бразилія. Саме в цих країнах з кожним роком збільшується частка виробництва сільськогосподарської продукції у ВВП до 2021 року (табл. 2.3).

Процентний внесок сільського господарства у валову додану вартість (% до ВВП) у всіх 8 країнах, за винятком Таїланду, знизився у 2022 році порівняно з 2021 роком. Найбільше зниження спостерігається в Україні (на 2,7%), за нею йдуть Марокко (на 1,7%), Малайзія, Аргентина, Бразилія (на

0,7%), Еквадор (на 0,6%) та Єгипет (на 0,5%). Існує декілька причин зниження частки доданої вартості сільського господарства у 2022 році, включаючи падіння цін, зростання витрат, несприятливі погодні умови, зміни державної політики та війну в Україні.

Таблиця 2.3

Частка сільського господарства у доданій вартості (% до ВВП)

Країни	Роки			Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2021	2022
Марокко	10,7	12,0	10,3	1,3	-1,7
Єгипет	11,2	11,4	10,9	0,3	-0,5
Україна	9,3	10,9	8,2	1,6	-2,7
Малазія	8,2	9,6	8,9	1,4	-0,7
Еквадор	9,8	9,4	8,8	-0,4	-0,6
Таїланд	8,7	8,7	8,8	0,0	0,1
Аргентина	6,4	7,3	6,6	0,9	-0,7
Бразилія	5,7	7,5	6,8	1,8	-0,7

Джерело: розраховано на основі даних [36]

Для вирішення проблеми зниження частки доданої вартості сільського господарства урядам країн, що розвиваються, рекомендується вжити заходів з підтримки цін на сільськогосподарську продукцію, зниження витрат на виробництво, інвестування в наукові дослідження, поліпшення інфраструктури, фінансування, диверсифікації виробництва та зміцненню торгівлі.

Активна участь країни на світовому сільськогосподарському ринку визначається не тільки багатими природними ресурсами і сприятливими погодно-кліматичними умовами. Озброєні сучасними і ефективними технологіями виготовлення сільськогосподарської продукції, країни мають можливість підвищити і забезпечити значний рівень продуктивності праці і, як наслідок, збільшити обсяги виробництва та експорту продукції рослинництва та тваринництва. В даний час до них належать Люксембург, Норвегія, Італія, Данія, Великобританія, Бельгія та Нідерланди. В цей же час, Україна, що володіє конкурентною перевагою у вигляді самого родючого ґрунту в світі, займає далеко не високі позиції в рейтингу експортерів продукції на світовому сільськогосподарському ринку. Для

України дуже важливе підвищення конкурентоспроможності свого виробництва, зокрема за допомогою технологічних інновацій [37].

2.2. Оцінка конкурентоспроможності сучасного сільського господарства України

Україна володіє великим потенціалом в галузі сільського господарства завдяки високоякісним земельним ресурсам і привабливим синокліматичним умовам. Ця можливість може зіграти важливу роль у вдосконаленні національної економіки і зміцнити позиції України на міжнародній арені. Однак, у сучасному глобальному контексті, де економічні, екологічні та технологічні чинники швидко змінюються, забезпечення високої конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору стає все більш складним завданням.

У 2023 році площа земельних ресурсів загалом в Україні, за винятком окупованих територій, зон активних бойових дій, прикордонних зон та інших областей, де господарська діяльність неможлива, зросла до 46,8 тисяч гектарів на 13,58 %, порівняно з 2022 роком. Насамперед, площа сільськогосподарських угідь зросла на 13,19 % (в тому числі завдяки збільшенню площі ріллі та перелогів на 12,31 %), а територія лісів та земель з лісовим покривом зросла на 16,73% (рис. 2.2).

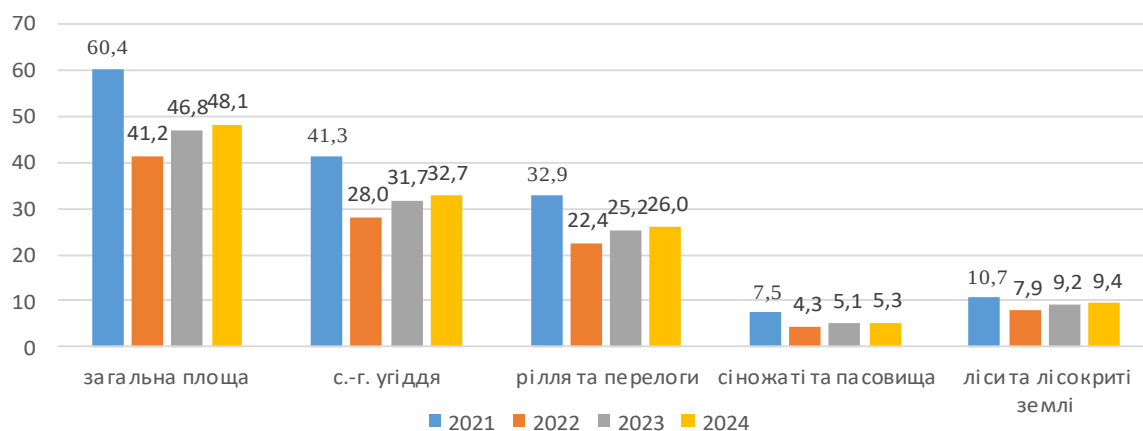

Рис. 2.2. Динаміка земельних ресурсів України у 2021-2024 рр., тис. га

Джерело: сформовано автором на основі даних [39]

На підставі даних показників, порівняно з 2022 та 2023 роками площа придатних для господарської діяльності зросла на 16,78% та 2,83% відповідно, і становить 48,1 тисяч гектарів за рахунок деокупації частини Херсонської та Харківської територій. При цьому площа лісів на лісовкритих земель зросла на 18,53% порівняно з 2022 роком, сільськогосподарських угідь – на 16,69%, включаючи збільшення площі сіножатей і пасовищ на 24,07%, а також ріллі та перелогів на 15,31%.

В ході спільної ініціативи Національного університету біоресурсів і природокористування, KSE Агроцентру та Поліського національного університету було виявлено, що точне визначення площі земельного фонду та його компонентів дозволить отримати покращений прогноз. Це важливо для ефективної земельної політики, оптимізації розподілу ресурсів, залучення інвестицій у сільське господарство та впровадження новаторських підходів у сільському господарстві. Ці заходи сприятимуть стабільному розвитку аграрного сектору України, покращення економічного стану та стійкості у сфері продовольчої безпеки [39].

Трудові ресурси, заробітна плата та продуктивність праці в сільському господарстві є критично важливими для конкурентоспроможності України. Висококваліфікований персонал забезпечує ефективне використання новітніх технологій, а належна заробітна плата сприяє залученню та утриманню цих працівників. Підвищення продуктивності праці дозволяє знизити витрати на виробництво, роблячи українську продукцію більш конкурентоспроможною на світовому ринку. Таким чином, інвестиції в людський капітал і технології є ключем до зміцнення позицій України в аграрному секторі.

Виходячи з розрахунків табл. 2.4, за 2020-2022 роки спостерігається негативна динаміка кількості зайнятого населення та штатних працівників у сільському господарстві України, зменшення на 15,2% та 14,5% відповідно. Це може негативно вплинути на конкурентоспроможність галузі, оскільки призводить до дефіциту робочої сили, зростання витрат на

виробництво. Зростання заробітної плати може частково компенсувати ці негативні фактори, але його вплив на продуктивність праці та якість продукції невідомий. Дані щодо кількості та частки суб'єктів господарювання сільського господарства наведені у Додатку Б.

Таблиця 2.4

**Трудові ресурси, рівень заробітної плати та продуктивності праці
в сільському господарстві України сільського господарства
за 2020-2022 рр.**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % та в.п. до 2020 р.
Кількість зайнятого населення у галузі, млн осіб	576	576,1	488,6	84,8
Усього зайнятих	9 057	9 056,1	7 606	84,0
% від загальної кількості	6,36	6,36	6,42	+0,06 в.п.
Кількість штатних працівників у галузі, млн осіб	524	520	448	85,5
Усього штатних працівників	7 380	7 369	6 088	82,5
% від загальної кількості	7,10	7,06	7,36	+0,26 в.п.
Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, грн./місяць	11591	14014	14847	128,1
Продуктивність праці у сільському господарстві (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві), тис.дол.	12,12	18,6	н.д.	-

Джерело: розраховано на основі даних [38]

Показники виробництва основних видів сільськогосподарської продукції є не менш важливим індикатором конкурентоспроможності України. Вони відображають економічну силу, експортний потенціал, рівень інноваційності та загальну стабільність аграрної галузі, що є фундаментом для подальшого розвитку та процвітання країни.

Динаміка виробництва продукції рослинництва та тваринництва наведена у таблиці 2.5. Детальний аналіз виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарств та регіонами у зазначений у Додатку В та Д. Згідно з розрахунками, за 2022 рік у структурі сільськогосподарської продукції рослинництво займає значну частку – 84,1%, тоді як тваринництво лише 15,9%. Порівняно з 2022 роком,

коли спостерігалось зниження виробництва, у 2023 році ситуація значно покращилася, особливо в галузі рослинництва, де всі види продукції демонструють позитивну динаміку. Наприклад, виробництво цукрових буряків зросло на 32,1%. Одночасно у тваринництві спостерігається спад виробництва за всіма видами продукції, але вже не з такою негативною динамікою, за винятком м'яса, що практично відповідає рівню 2022 року (100,1%).

Таблиця 2.5

Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції України за 2021-2023 рр.

Види продукції		2021 р.	2022 р.	2023 р.	2022 р. у % до 2021р.	2023 р. у % до 2022 р.
Рослинництво	Зернові культури, тис. т	86 010	53 864	59 772	62,6	111,0
	Буряк цукровий, тис. т	10 854	9 942	13 130	91,6	132,1
	Соняшник, тис. т	16 392	11 329	12 760	69,1	112,6
	Картопля, тис. т	21 356	20 900	21 359	97,9	102,2
	Овочі, тис. т	9 935	7 512	8 297	75,6	110,4
	Культури плодові та ягідні, тис. т	2 235	1 995	1 996	89,3	100,1
Тваринництво	М'ясо, тис. т	2 438	2 207	2 239	90,5	101,4
	Молоко, тис. т	8 713,9	7 767	7 430	89,1	95,7
	Яйця, млн. шт	14 071	11 921	11 379	84,7	95,5
	Вовна, т	1 497	1 237	1 187	82,6	96,0

Джерело: розраховано на основі даних [38]

Різниця в темпах відновлення між тваринництвом та рослинництвом у 2023 році обумовлена поєднанням економічних, логістичних і біологічних факторів. Рослинництво має здатність швидше адаптуватися до змін, в той час як тваринництву потрібно більше часу та ресурсів для відновлення, особливо в умовах, що склалися в результаті військових дій та економічної кризи.

Оцінка посівних площ та врожайності головних сільськогосподарських культур України, яка розглянута у табл. 2.6, та кількості сільськогосподарських тварин (табл. 2.7), є суттєвою для окремого підвищення конкурентоспроможності рослинництва та тваринництва, оскільки ці дані дозволяють ефективно планувати виробництво, оптимізувати ресурси та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Вони також допомагають виявити слабкі місця та розробити стратегії підвищення продуктивності та якості продукції, що в кінцевому підсумку сприяє зміцненню позицій України на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Таблиця 2.6

**Динаміка посівних площ та урожайності основних
сільськогосподарських культур України за 2020-2023 рр.**

Роки	Культури зернові	Буряк цукровий	Соняшник	Картопля	Овочі	Культури плодові та ягідні
	Посівна площа, тис. га					
2021	15 995	227	6 622	1 283	460	217
2022	12 171	184	5 293	1 208	378	193
2023	10 985	250	5 220	1 210	397	187
2023 р. у % до 2021 р.	68,7	110,1	78,8	94,3	86,3	86,2
	Урожайність, ц/га					
2021	53,9	479	24,6	166	215	117,3
2022	45,8	541	21,6	174	200	116,1
2023	55,2	525	24,5	177	209	119,0
2023 р. у % до 2021 р.	102,4	109,6	99,6	106,6	97,2	101,4

Джерело: розраховано на основі даних [38]

Згідно з отриманими даними, у 2023 році посівні площі всіх основних культур, за винятком буряків, скоротилися порівняно з 2021 роком. Найбільше скорочення посівних площ спостерігалось у зернових культурах (31,3%), соняшнику (21,2%) та овочах (13,7%). Що стосується урожайності, то у 2023 році, порівняно з 2021 роком, вона зросла по всіх основних сільськогосподарських культурах, за винятком соняшнику та

овочів. Найбільший приріст урожайності спостерігається у зернових (48,6%), цукрових буряків (9,6%) та овочів (16,3%).

Стійке скорочення поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз та птиці, зазначене у табл. 2.7, свідчить про довгострокові економічні та соціальні проблеми в секторі. Впливові фактори можуть бути пов'язані з підвищеними витратами на утримання, проблемами з кормами, наслідками військових операцій та логістичними труднощами.

Таблиця 2.7

**Динаміка кількості сільськогосподарських тварин у господарствах
всіх категорій на 1 січня України за 2022-2024 рр.**

Роки	Велика рогата худоба	Свині	Вівці та кози	Птиця, млн. голів
2022	2 644,0	5 608,8	1 094,3	202,2
2023	2 307,1	4 948,3	941,4	180,5
2024	2 156,2	5 094,0	906,3	184,7
2024 р. у % до 2022 р.	81,6	90,8	82,8	91,3

Джерело: розраховано на основі даних [38]

Отже, рослинництво в цілому показує відновлення після 2022 року, що свідчить про підвищення конкурентоспроможності на ринку. Галузь тваринництва відчуває більше труднощів з відновленням, з постійним зменшенням поголів'я. Для підвищення конкурентоспроможності всього сільськогосподарського сектора необхідно приділяти увагу вирішенню проблем, пов'язаних з тваринництвом, зокрема зниження витрат на технічне обслуговування та забезпечення стабільних логістичних ланцюгів.

Повномасштабна війна Росії проти України справила значний вплив на внутрішній економіці країни та на експорті української продукції. За результатами табл. 2.8, експорт впав у 2022 році під впливом тимчасової окупації та військових дій, знизившись майже на 16%. Через це, порівняно з 2021 роком, відбувається зміна серед головних торгових партнерів. Найбільш явним вирішенням цієї проблеми може стати пошук нових маршрутів для експорту сільськогосподарських товарів України через

порти Балтійського моря за сприяння країн ЄС, які розглядають можливість створення спеціальних транспортних шляхів для українських товарів [42].

Таблиця 2.8

**Динаміка експорту та імпорту сільськогосподарської продукції
України за 2019-2021 рр., млрд дол. США**

	2019	2020	2021	2022	2023	2023 р. у % до 2019 р.
Експорт	22,3	22,2	27,8	23,4	22,0	98,7
Імпорт	5,7	6,5	7,7	5,9	7,0	122,8

Джерело: розраховано на основі даних [38]

Що стосується обсягу імпорту, то відслідковується збільшення після 2022 року на 18,6%. Більшість його асортименту складається з вже готових продуктів, зокрема алкогольних напоїв та тютюнових виробів [43].

Таблиця 2.9

**Товарна структура експорту та імпорту сільськогосподарської
продукції у 2022-2023 рр., млн дол. США**

Категорія	Експорт			Імпорт		
	2022 р.	2023 р.	Темп приросту, %	2022 р.	2023 р.	Темп приросту, %
Продукти тваринні	1 472	1 363	-7,4	1 175	1 342	14,2
Продукти рослинні	13 473	11 717	-13,0	1 927	2 113	9,6
Жири та олії	5 949	5 649	-5,0	294	247	-15,9
Готові продукти	2 497	3 272	31,0	2 645	3 252	23,0

Джерело: розраховано на основі даних [38]

На підставі визначення показників товарної структури експорту та імпорту сільськогосподарських товарів у табл. 2.9, можна побачити, що найбільшими категоріями українського експорту за 2022 рік стали продукти рослинництва (11,7 млрд дол. США), проте спостерігається негативна тенденція (-13,1%). У тваринництві зафіксувалося менше скорочення (-7,4%). Значне збільшення, як експорту, так і імпорту спостерігається у готових продуктах, на 31% та 23% відповідно. Щодо імпорту у 2023 році, то спостерігається позитивна динаміка у всіх категоріях, окрім жирів та олії, це може бути пов'язано зі зниженням

внутрішнього попиту на ці продукти або зі збільшенням внутрішнього виробництва.

У зв'язку зі скороченням обсягів експорту та значними запасами сільськогосподарської продукції важливо продовжити розвиток аграрної логістики. Це можна здійснити шляхом будівництва нових та розширення існуючих транскордонних терміналів та перевалочних комплексів. Також потрібно розглянути можливість розвитку нових транспортних коридорів, враховуючи різність в ширині колій, а також активно сприяти розвитку річкових портів, що стали важливими для вітчизняних аграріїв через блокування морських портів [44].

Для кожного виробника значимим є не лише досягнення високих обсягів продукції, але й досягнення прибутковості. Оскільки прибуток виконує ряд функцій, що безпосередньо впливають на майбутні перспективи управління підприємствами. Продовження діяльності, залучення інвестицій, отримання кредитів, припинення виробництва, репрофілювання або об'єднання — це всі рішення, що залежать від рівня прибутковості та рентабельності підприємства. Таким чином, у табл. 2.10 ми проведемо аналіз фінансових показників діяльності сільськогосподарських підприємств України.

Таблиця 2.10

**Фінансові показники сільськогосподарських підприємств
України у 2020-2022 рр.**

Показники	Роки			2022 р. у % та в.п. до 2020 р.
	2020	2021	2022	
Прибуток до оподаткування, млн. грн.	82 231	23 9983	124 032	150,8
Прибуток до оподаткування, млн. дол. США	2 910	8 820	3 352	115,2
Підприємства, які одержали чистий збиток, %	17,3	11,7	20,9	+3,6 в.п.
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	14,0	37,8	14,1	+0,1 в.п.
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	19,1	41,8	21,0	+1,9 в.п.

Джерело: розраховано на основі даних [38]

Аналіз приросту фінансових показників сільськогосподарських підприємств України за 2020-2022 роки показує, що сектор став більш прибутковим, стійким до курсових коливань та конкурентоспроможним на світовому ринку. Ці позитивні тенденції можуть бути пов'язані з низкою факторів, таких як зростання цін на сільськогосподарську продукцію, збільшення експорту, диверсифікація експортних ринків, хеджування валютних ризиків, зменшення витрат та покращення ефективності використання активів. Хоча деякі показники, такі як рівень рентабельності операційної діяльності, трохи знизилися в 2022 році порівняно з 2021 роком, загальна картина свідчить про підвищення конкурентоспроможності українського сільського господарства.

2.3. Обґрунтування заходів щодо підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської діяльності України

Сучасне сільське господарство стикається з важливими глобальними викликами, такими як зміна клімату, демографічні тенденції, обмеженість природних ресурсів та збільшення попиту на харчові продукти. У зв'язку з цим перед сільськогосподарськими підприємствами стоїть завдання підвищення їхньої конкурентоспроможності.

На сьогоднішній день розробка конкурентної стратегії стає дуже важливою, оскільки вона дозволяє оперативно та кваліфіковано вирішувати проблеми, що виникають у діяльності будь-якого підприємства, і за допомогою різних економічних заходів досягати зростання виробничих масштабів та підвищення конкурентоспроможності на ринку. Проте, низький рівень капіталізації виробничих систем багатьох підприємств у різних галузях, а також поява великої кількості неприбуткових підприємств, свідчать про потребу вдосконалення виробництва та збільшення його продуктивності.

Як можливості, так і загрози для сільськогосподарських підприємств мають важливе стратегічне значення. Глибокий аналіз ринкової ситуації

допомагає виявити як структурні переваги, так і недоліки, потенційні можливості та загрози. Крім того, встановлюється прямий зв'язок між різними чинниками, що впливають на діяльність підприємств у даній галузі. Тому стратегія подальшого розвитку повинна ґрунтуватися на SWOT-аналізі (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Матриця SWOT-аналізу аграрних підприємств України

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
• великий досвід у вирощуванні сільськогосподарської продукції; • висока родючість ґрунтів; • різноманітність агрокліматичних зон, що дозволяє вирощувати різні культури; • великий потенціал для розвитку органічного землеробства; • зростаючий попит на світовому ринку	• недостатнє фінансування та брак інвестицій; • застаріла техніка та технології виробництва; • низька продуктивність праці; • недостатня інфраструктура для зберігання та транспортування продукції; • високий рівень бюрократії та корупції
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
• зростаючий попит на органічну продукцію; • інтеграція до міжнародних ринків; • розвиток технологій точного землеробства; • державні програми підтримки аграрного сектору; • співпраця з міжнародними фінансовими та донорськими організаціями	• зміна клімату та нестабільні погодні умови; • конкуренція з боку інших країн з більш розвинутою аграрною сферою; • коливання цін на сільськогосподарську продукцію на світових ринках; • ризики, пов'язані з політичною нестабільністю; • високий рівень захворюваності культур та шкідників

Джерело: сформовано автором

SWOT-аналіз показує, що аграрний сектор України має значний потенціал для розвитку, проте необхідно провести комплексні реформи для подолання існуючих слабких сторін і загроз, оскільки на формування конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції впливають багато факторів, а заходи щодо її підвищення можуть ґрунтуватися на використанні різних методів.

Одним із перших кроків до підвищення конкурентоспроможності полягає в підвищенні продуктивності та ефективності виробництва. Залучення передових технологій у сільському господарстві, автоматизація

процесів, раціоналізація витрат та підвищення якості товарів можуть значно поліпшити результативність сільськогосподарських підприємств [47].

Розширення органічного виробництва та експорту на зовнішні ринки, створення фермерських ринків можуть стати додатковими джерелами можливостей та прибутку для підприємства. Підприємства можуть збільшити свою конкурентоздатність, розробляючи нові продукти або знаходячи нові ринки збуту для вже існуючих продуктів.

Підвищення конкурентоспроможності також пов'язане зі збереженням природних ресурсів та врахуванням екологічних аспектів. Низьковуглецеве виробництво, використання ефективних систем управління водними ресурсами та збереження біорізноманіття можуть сприяти сталому розвитку компаній та підвищити їх привабливість для споживачів.

Ефективна експортна діяльність може істотно підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств. Розробка стратегій експорту та врахування міжнародних стандартів та вимог можуть відкрити нові перспективи для зростання.

Співпраця з іншими учасниками галузі та впровадження інноваційних підходів можуть допомогти сільськогосподарським підприємствам збільшити їх конкурентоспроможність. Створення кластерів, об'єднання сільськогосподарських виробників та проведення дослідницьких проєктів можуть сприяти виявленню нових рішень і підходів до вирішення складних задач [47].

Ключевим методом залучення ресурсів для забезпечення умов ефективної роботи сільськогосподарських підприємств є інвестиційна діяльність. Через агресію Російської Федерації, в Україні спостерігається стійка тенденція до серйозного дефіциту інвестиційних ресурсів. Низький рівень інвестицій та розвитку фінансово-кредитної системи негативно впливає на використанні наявних виробничих ресурсів, якості та

конкурентоспроможності продукції, а також на технічне та технологічне оновлення галузі і т. д.

У таблиці 2.12 представлені тенденції в розподілі інвестиційних ресурсів за секторами економіки України в період з 2018 по 2022 рік. Згідно зі статистичними даними, лише 10-12% загального обсягу капітальних інвестицій спрямовано на розвиток сільського господарства.

Таблиця 2.12

Динаміка залучення капітальних інвестицій за видами економічної діяльності у 2018–2022 роках, %

Види економічної діяльності	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у в.п. до 2020 р.
Сільське господарство	9,9	10,1	12,1	2,2
Промисловість	35,5	36,0	30,8	-4,7
Будівництво	7,8	8,3	8,0	0,2
Транспорт	6,9	6,5	12,1	5,2
Інформація та телекомунікації	4,4	3,5	4,1	-0,3
Операції з нерухомим майном	3,9	4,6	3,5	-0,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,3	2,5	1,5	-0,8
Державне управління й оборона	12,3	11,0	8,9	-3,4
Освіта	0,7	0,6	0,5	-0,2
Інше	16,3	16,9	18,6	2,3
Усього	100	100	100	-

Джерело: розраховано на основі даних [38]

У 2022 році загальний обсяг капітальних інвестицій становив 49,6 мільярдів гривень, що на 18,4 мільярда гривень менше, ніж у 2021 році, або на 27%. За останні п'ять років (з 2017 по 2021 рік) зростання інвестиційних ресурсів у сільське господарство склало 3,8 мільярда гривень, або 5,9%. Найбільший обсяг капітальних інвестицій спрямовувався в промисловість (від 30 до 40% від усієї суми капітальних інвестицій), при цьому зростання інвестиційних ресурсів у промисловій галузі протягом 2017-2021 рр. склало 69,5%. Ця тенденція є характерною для багатьох зарубіжних країн, але не для сільськогосподарської галузі в Україні [48].

В Україні протягом останніх років інвестиційна активність в основному забезпечується за рахунок власних коштів підприємств та

організацій, що становить в середньому 65% їх загального обсягу. Галузь фінансових послуг та іноземні інвестори, не виявляють значної зацікавленості у проектах інвестування сільського господарства (на рівні 11% та 5% відповідно) через невивідне інвестиційне середовище. Держава, зазвичай, вкладає кошти на невеликому рівні, що становить всього 5% (див. Додаток Е), та не забезпечує відповідну регуляторну підтримку та створення відповідного інвестиційного клімату для приваблення інвестицій [48].

Нинішня ситуація є результатом нестачі фінансування сільського господарства. Це свідчить про необхідність чіткого визначення пріоритетних напрямів та форм адаптації державної політики щодо інвестиційної діяльності під час воєнних дій. Це дозволить якісно і кількісно вирішити питання активізації потоків інвестицій, мобілізації людських, фінансових та матеріальних ресурсів для подальшого забезпечення продовольчої безпеки не лише в Україні, а й у світі.

Один із способів залучення інвестицій у сільське господарство має стати стимулювання сільськогосподарських підприємств до раціонального використання земельних угідь. Це може включати підтримку виробництва органічної продукції, проведення агрохімічних досліджень та використання технічних засобів, які сприяють переходу на ресурсозберігаючі технології [48].

Успішне відновлення вітчизняного сільського господарства значною мірою залежить від активної підтримки держави, організованості процесу підтримки та контролю за виконанням державних програм. Ключовими факторами є ефективне використання наданих суб'єктам господарювання ресурсів та результативність їх діяльності. Державна фінансова підтримка становить необхідну складову державної аграрної політики і включає різноманітні механізми, такі як пільгове та безоплатне фінансування та спеціальне оподаткування для сільськогосподарських підприємств [49].

Державні видатки у сільське господарство відіграють важливу роль у гарантуванні конкурентоспроможності України на глобальному ринку продовольства. Ці видатки можуть використовуватися для підтримки фермерів, стимулювання інновацій та розвитку інфраструктури, що може призвести до зростання виробництва, поліпшення якості продукції та зменшення цін.

Згідно з діаграмою 2.3, державні видатки на сільське господарство в Україні помітно зростали до 2021 року і становили вже 17 963 млн грн, але у 2022 році видатки на державну підтримку аграрного сектору становили 10 136 млн грн, що на 43,6% менше, ніж у 2021 році. Це скорочення можна пояснити тим, що через війну доходи бюджету України значно скоротилися. Це змусило уряд скоротити видатки на всі неперіоритетні статті бюджету, включаючи сільське господарство, та перерозподілити бюджетні кошти на потреби оборони та допомоги постраждалим від війни.

Рис. 2.3. Державні видатки у сільське господарство України за 2018-2022 рр., млн грн

Джерело: сформовано автором на основі даних [41]

Можливим заходом забезпечення майбутнього державного бюджету може стати формування чіткого нормативного переліку рівнів, квот, процентних співвідношень державних витрат за функціональними напрямками, крім того це захищає неперіоритетні напрямки для органів влади напрями від позбавлення коштів шляхом фінансування на «пріоритетні» програми. Особливу вагу має перерозподіл бюджетних

видатків на сільське господарство та промисловість, що пов'язані з ним, шляхом зменшення принаймні наполовину витрат на споживання, тобто на утримання відповідного спектру державних органів та персоналу, а замість цього спрямування їх на розвиток сільського господарства, підтримку АПК та відновлення ресурсного й аграрного потенціалу деокупованих територій. Оскільки однією з найбільш важливих проблем у вітчизняних бюджетних видатках є недостатня ефективність або її відсутність, ключовим фактором для поліпшення стану справ у цій сфері, необхідно установити чіткі норми для ефективних показників бюджетних програм і особливо важливо обмежити витрати на споживання в межах кожної програми. Розробка чітких якісних критеріїв для бюджетних програм, зокрема щодо оцінки ефективності та результативності, дозволить здійснювати більш якісне формування та обґрунтування виділення бюджетних коштів, а також спростить механізми контролю за досягнутими результатами [50].

Характерною особливістю конкурентної політики є необхідність її відповідності стратегічним напрямкам формування конкурентоспроможності підприємства. Ця політика повинна охоплювати такі ключові сфери діяльності кожного підприємства, як техніко-технологічна, організаційно-управлінська, фінансова та кадрова. Якщо набір заходів, що був розроблений, здатний впливати на формування конкурентоспроможності підприємства, це призводить до отримання ним нового рівня конкурентоспроможності та покращення його конкурентного статусу. У випадку, якщо ці заходи не досягають бажаного ефекту, підприємство повинно здійснити коригування моделі досягнення конкурентоспроможності, конкурентної стратегії та конкурентної політики [45].

Стратегією формування конкурентоспроможності вважається система управлінських, організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення продуктивного виготовлення високоякісної

сільськогосподарської продукції для досягнення прибутковості господарювання та стійкого конкурентного стану на ринку. Систему ведення сільського господарства можна визначити як економічно ефективну, коли досягнуте максимальне виробництво продукції на гектар землі при мінімальних витратах, що забезпечують стійкий економічний прогрес підприємства [46].

Отже, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської діяльності України вимагає комплексного підходу, що включає впровадження сучасних технологій, розвиток інфраструктури, покращення доступу до фінансових ресурсів, а також вдосконалення нормативно-правової бази. Інвестиції в інновації та освіту працівників галузі сприятимуть збільшенню продуктивності та якості продукції. Підтримка державних і приватних ініціатив у сфері агробізнесу, а також створення сприятливих умов для експорту допоможуть українським виробникам зайняти провідні позиції на міжнародному ринку.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В умовах ринкової економіки стійкість сільськогосподарських підприємств залежить від конкурентоспроможності. Це комплексне поняття, яке включає в себе ефективність виробництва, якість продукції, адаптивність та інновації, тощо. В умовах зростання конкуренції на ринку питання підвищення конкурентоспроможності українських фермерів може стати особливо актуальним.

Фактори конкурентоспроможності сільського господарства є складними і мають багатоаспектний вплив на успішність підприємств у цій галузі. Вони включають економічний прогрес країни, науково-технічний розвиток, рівень виробничих потужностей, запити споживачів, фінансові перспективи та інші. Державна політика, регулювання власності на землю, інвестиції в інфраструктуру та технології, а також вторгнення РФ на територію України є важливими чинниками, що впливають на конкурентоспроможність сільського господарства. Конкурентоспроможність також залежить від якості продукції, управлінських методик та стратегій маркетингу. Для забезпечення стійкої конкурентоспроможності необхідно поєднувати інвестиції в інновації, збереження природних ресурсів та розвиток людського капіталу.

У сучасних умовах глобалізації та швидкого розвитку ринків сільськогосподарської продукції, оцінка конкурентоспроможності сільського господарства стає критично важливою для забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору. З унікальними особливостями сільського господарства, як суб'єкта економічної діяльності, важко застосовувати традиційні методи оцінки конкурентоспроможності, що ускладнює вибір оптимальних стратегій для підтримки стійкої конкурентної позиції. Наукові дослідження показують, що відсутність універсальної методології та необхідність врахування унікальних аспектів галузі вимагають застосування комплексних методів оцінки, таких як

аналіз ефективності господарської діяльності, визначення ринкової вартості товарів, використання кількісних методів та інтегровані індекси на основі експертної оцінки. Враховуючи різноманітність сільськогосподарської продукції та міжнародну конкуренцію, такі підходи надають можливість оперативно оцінювати та порівнювати рівень конкурентоспроможності, сприяючи розвитку ефективних стратегій для підвищення ефективності галузі.

АПК є однією з найбільш перспективних галузей української економіки. Його розвиток та трансформація в високорезультативну галузь мають значні можливості. Вивчення поточного стану та динаміки розвитку конкурентоспроможності агропромислових комплексів показує наявність деяких недоліків у сільському господарстві. Україна має стабільну, але невелику частку у зовнішній торгівлі, її аграрний сектор значно постраждав від військових дій у 2022 році, що призвело до зниження експорту та імпорту на 12,1% та 22,4% відповідно. Проте, аграрний сектор залишається пріоритетним і перспективним для України. Тому для досягнення цілей розвитку агропромислового комплексу України важливим є вибір європейського шляху, що передбачає модернізацію виробництва, залучення іноземних інвестицій та впровадження новітніх технологій, а також підвищення рівня економічного розвитку в цій галузі.

Незважаючи на зростання площ сільськогосподарських угідь після деокупації частини територій, трудові ресурси та продуктивність праці залишаються ключовими викликами. Аналіз фінансових показників сільськогосподарських підприємств України демонструє покращення їх прибутковості, стійкості до курсових коливань та конкурентоспроможності на світовому ринку. Хоча рентабельність операційної діяльності дещо погіршилася у 2022 році, загальна картина свідчить про зростання конкурентоспроможності українського сільського господарства.

Підсумовуючи проведений аналіз перспектив підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора на

міжнародному ринку продовольства і нарощення обсягів експорту можна зробити наступні заключення. Максимальне використання ресурсного потенціалу, активне впровадження передових технологій та досягнення високих показників конкурентоспроможності продукції на сучасному етапі можливе насамперед господарствами із великим банком землі і наявністю власного інвестиційного капіталу. Малі виробники можуть досягти покращення у своїх результативних показниках лише за умови більш ефективної підтримки держави, яка на сьогоднішній день є недостатньою. Особисті селянські господарства поступово знижуватимуть виробництво продукції паралельно передаючи земельні ресурси в довгострокову оренду. У цих умовах на рівні держави слід зосередити свою увагу на підтримці соціальної інфраструктури, малого і середнього бізнесів, що матиме позитивний вплив на села у цілому.

Вивчення досвіду інших країн у формуванні конкурентного середовища в агропромисловому секторі вказує на те, що рівень конкурентної боротьби в цій галузі залежить від ефективності окремих сільськогосподарських підприємств та значною мірою від підтримки державою аграрного виробництва через різноманітні заходи, у тому числі протекціоністські.

Питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора є важливим і постійним завданням для економістів. Оскільки систематичність такого дослідження продиктована нестабільністю економічної ситуації, постійним ростом попиту на продукти харчування, кліматичними змінами та низкою інших причин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михайлова М. Конкурентоспроможність підприємств АПК в Україні. 2019. 3 с. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/9378/1/.pdf>
2. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. № 2210-III. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>
3. Косович Б.І., Орліковська А.В., Поврозник В.П. Зміцнення конкурентоспроможності ІТ-підприємств у період післявоєнного відновлення. *Інфраструктура ринку*. 2023. № 72. С. 94-100. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2023/72_2023/19.pdf
4. Крючкова Ж.В. Сутність конкуренції і конкурентоспроможності аграрних підприємств як економічних категорій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 12. С. 49-53. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2016/11.pdf
5. Леськів Г.З., Франчук В.І., Левків Г.Я., Гобела В.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 220 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5049/1/pdf>
6. Протосвіцька О.І., Федорчук О.М., Свиридовський В.М., Дудченко В.В. Забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах сталого розвитку: монографія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 196 с. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/15460/pdf>
7. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник. Вид. 2–ге, без змін. К.: КНЕУ, 2004. 316 с.
8. Сітковська А. О., Савенко, О.А., Капуста М. Ю. Технічне забезпечення аграрних підприємств як фактор підвищення

конкурентоспроможності. 2022. АГРОСВІТ №1. С.52-57. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/5893/1/8.pdf>

9. Стахів О.А., Адамчук Т.Л. Фактори конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. 2017. № 12. С. 360-365. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/60.pdf

10. Бугас Н.В., Вовк Т.І. Фактори впливу на конкурентоспроможність продукції сільського господарства. Вісник КНУТД. 2014. №1. С.153-161. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/2014_1_24.pdf

11. Пахуча Е.В. Вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. №7. 7 с. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/43.pdf

12. Донських А.С. Конкурентоспроможність аграрних підприємств та фактори, що її визначають. 2011. № 12. 4 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/2011_12_32.pdf

13. Жовновач Р.І. Про впорядкування факторів формування конкурентоспроможності підприємства. 2011. № 5. 3 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/2011_5_15.pdf

14. Красноручський О.О. Адаптаційний інструментарій управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Т.1. № 1. С.100-113. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/2016_1_1_16.pdf

15. Броницький О.М. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: чинники та підходи до визначення. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: *Економічні науки*. 2012. Вип. 127. 326 с.

16. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Пер. з англ. В. Старка. К.: Видавничий дім "КиєвоМогилянська академія". 2011. 242 с.

17. Патика Н.І. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності сільського господарства України. 2018. АГРОСВІТ №15-16. С.25-31. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/15-16_2018/6.pdf
18. Ходаківська О.В., Патика Н.І., Гаргасас А. Методологічні основи оцінювання конкурентоспроможності сільського господарства. 2019. №2. С. 66-78. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_41/pdf
19. Бойко В., Бойко Л. Сучасні підходи до визначення поняття «Конкурентоспроможність аграрних підприємств». 2019. №3(35). С. 23-35. URL: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/3878>
20. Волонтир Л. О. Формування конкурентоспроможності аграрного підприємства. Конкурентоспроможність аграрного сектору в умовах функціонування зони вільної торгівлі з Європейським Союзом: *матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (11 квітня 2019 р)*. Київ. С. 34-36.
21. Ільїн В.Ю., Ільїна О.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 497 с.
22. Boiko V. Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. ScienceRise. Т. 2, N 1 (19). 2016. Р. 30-34. URL: <https://journals.uran.ua/sciencerrise/article/view/60349/56790>
23. Прокопець Л.В. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. Наук : 08.00.04. Тернопіль. 2015. 23 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/762/1/avtoreferat.pdf>
24. Протосвіцька О.І., Федорчук О.М., Свиридовський В.М., Дудченко В.В. Забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах сталого розвитку: монографія. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 196 с. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/15460/pdf>

25. GFDRR, World Bank Group, European Union, United Nations. Agriculture, Livestock, Fisheries & Forestry. PDNA Guidelines Volume B. 2017. 49 pp. URL: <https://www.gfdr.org/en/publication/post-disasterneeds-assessments-guidelines-volume-b-2017>
26. Conforti, P., G. Markova, and D. Tochkov. FAO's methodology for damage and loss assessment in agriculture. 2020. 42 pp. URL: <https://www.fao.org/3/ca6990en/CA6990EN.pdf>
27. Нейтер Р., Стольнікович Г., Нів'євський О. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. 2022. 4 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf
28. Єрмакова О.А., Козак Ю.Г. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури». 2021. 169 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11915/1.pdf>
29. European Commission, official website. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/index_en
30. United States Department of Agriculture. USDA. URL: <https://www.usda.gov/>
31. World Bank Open Data. Crop production index. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/AG.PRD.CROP.XD?locations=ZJ>
32. World Trade Organization - Global trade. World Trade Organization - Home page - Global trade. URL: <https://www.wto.org/index.htm>
33. Федосєєва Г.С. Світовий ринок сільськогосподарської продукції: теоретичний та практичний аспекти розвитку. Інтелект XXI. 2017. №1. С. 22-28. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2017/2017_1/3.pdf
34. World Trade Organization - Dashboard. Merchandise trade. URL: https://stats.wto.org/dashboard/merchandise_en.html
35. Trading Economics. World - Agriculture, Value Added (% Of GDP). URL: <https://tradingeconomics.com/world/agriculture-value-added-percent-of-gdp>

36. World Bank Open Data. Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?end=2022> (дата звернення: 10.04.2024 р.).

37. Пати́ка Н.І. Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій. Економіка АПК. 2019. №1. С. 70-79. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/794456>

38. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.04.2024 р.).

39. Николук О., Пивовар П., Назаркіна Р., Стольнікович Г., Богонос М. Динаміка земельного фонду: як змінилися земельні ресурси України після 24 лютого 2022 року. Центр досліджень продовольства та землекористування. Київ. 2023. 13 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad_2_ukr.pdf

40. Пати́ка Н.І. Оцінювання рівня конкурентоспроможності сільського господарства регіонів України. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2020. Вип. 2. С. 15-24. URL: <https://visnyk.mnau.edu.ua/statti/2020/n106/n106v2r2020patyka.pdf>

41. Ціна держави. Видатки бюджету України. URL: <http://old.cost.ua/budget/expenditure/>

42. Македон Г.М. Експорт сільськогосподарської продукції України в умовах війни. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України» (17 лютого 2023 р).* С. 28-31. URL:

https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/fmvps/kaf_svit_gos_mij_eko_vidnosi

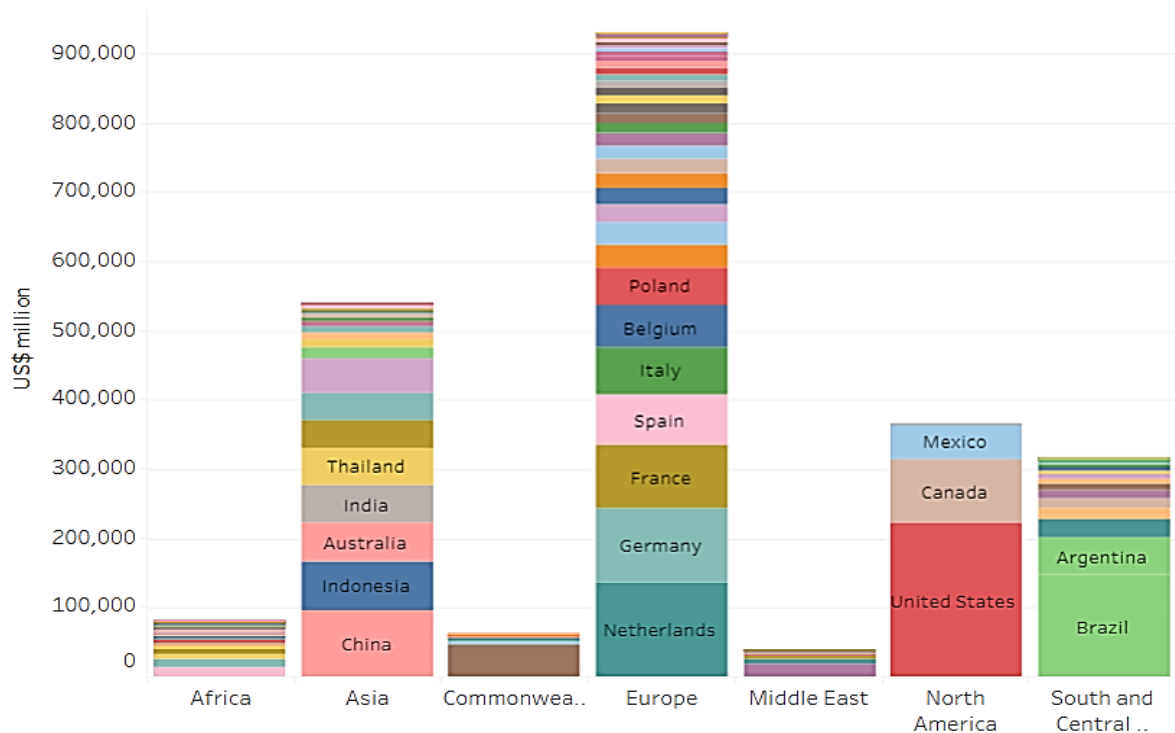
43. У 2021 році Україна збільшила експорт агропродукції на 25%. Національна академія аграрних наук України. URL: http://naas.gov.ua/newsukraine/?ELEMENT_ID=7433

44. Дяченко О.П., Галицький О.М., Хиленко Ю.Ю. Експортний потенціал аграрної галузі України в умовах воєнного стану. *Economic Bulletin of the Black Sea Littoral*. Issue 3. 2022. 13 с. URL: <https://www.ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/33/30>
45. Горьовий В.П., Тимчук С. В. Менеджмент фермерських господарств. Уманський нац. ун-т садівництва. Центр учбової літератури, 2016. 366 с.
46. Мандич О.В. Компоненти розробки стратегій підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник ХНАУ*. Серія : Економічні науки, 2016. № 1. С. 130-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2016_1_16
47. Карнаух Д., Крючко Л.. Стратегії підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі» (5-6 жовтня 2023 р)*. Дніпро. С. 190-191. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/8660/1/23>
48. Попова О.П., Коцюбинська, Л.М., Скубій, О.А. Інвестиційна діяльність в сільському господарстві в сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 54. 8 с. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-49>
49. Марунчак В.О., Стойко А.С., Виклюк М.І. Державна підтримка відновлювальних процесів сільського господарства в Україні: *матеріали XIII Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених «Наукова весна» (2 березня 2023 р)*. Дніпро. С. 221-223. URL: <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/164050>
50. Левицька І., Климчук А., Білецька Н., Білогор Л. Державні видатки України: проблеми та перспективи їх вирішення. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том3 (50), 2023. С. 52-62. URL: <https://core.ac.uk/reader/579952190>

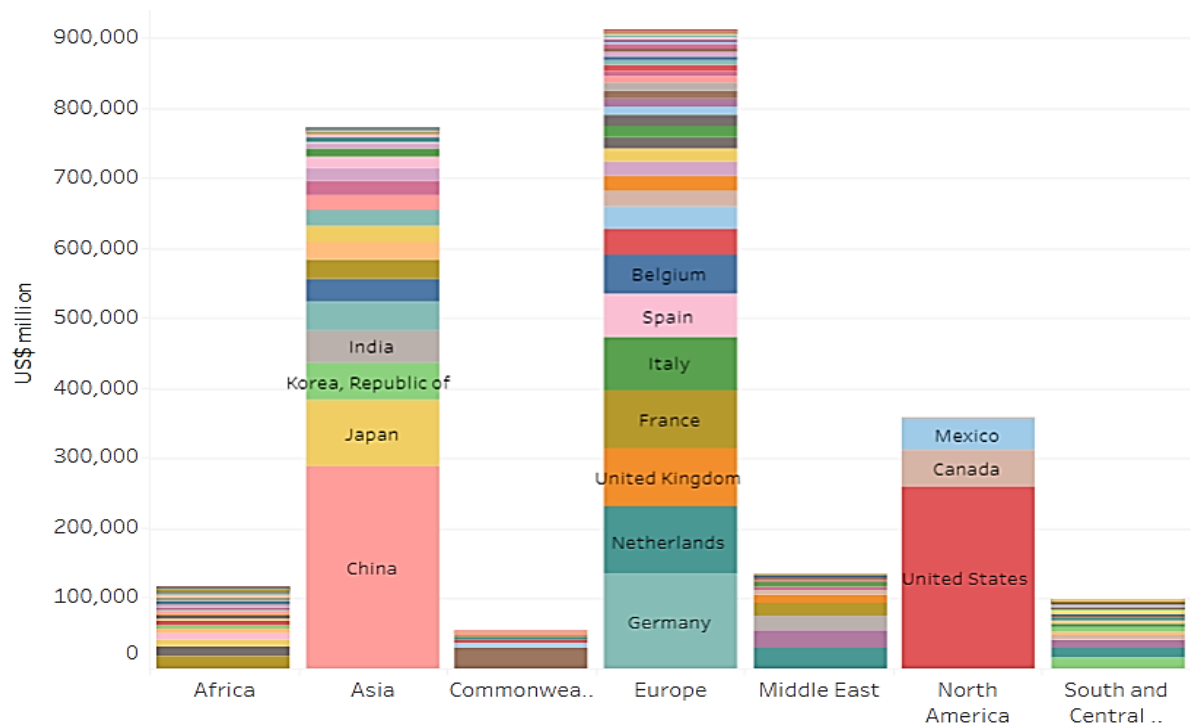
ДОДАТКИ

Додаток А

Обсяг експорту та імпорту сільськогосподарської продукції країн світу за 2022 рік

**Обсяг експорту сільськогосподарської продукції країн світу за 2022 р.,
млн дол. США**

**Обсяг імпорту сільськогосподарської продукції країн світу за 2022 р.,
млн дол. США**

Додаток Б

**Частка суб'єктів господарювання сільського господарства, лісового та
рибного господарства за 2020-2022 рр.**

Категорія	Кількість	Частка, %	У тому числі			
			підприємства		фізичні особи-підприємці	
			Кількість	Частка, %	Кількість	Частка, %
2022						
Усього по Україні	1 732 576	100	26 1992	100	1 470 584	100
Сільське господарство, лісового та рибного господарства	53 281	3,08	32 844	12,54	20 437	1,39
2021						
Усього по Україні	1 956 320	100	370 906	100	1 585 414	100
Сільське господарство, лісового та рибного господарства	70 803	3,62	47 753	12,87	23 050	1,45
2020						
Усього по Україні	1 973 652	100	373 897	100	1 599 755	100
Сільське господарство, лісового та рибного господарства	73 368	3,72	49 452	13,23	23 916	1,49

Додаток В

**Виробництво культур сільськогосподарських
за категоріями господарств та регіонами у 2022 році, тис т**

	Підприємства					
	культури зернові та зерно-бобові	бурак цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні
Україна	42315,2	9508,0	9988,8	433,5	444,5	352,6
Вінницька	2930,0	2164,5	717,6	3,5	6,9	95,9
Волинська	911,0	282,2	85,9	7,0	14,9	7,9
Дніпропетровська	2286,5	–	916,5	41,8	75,6	26,3
Донецька	419,4	–	186,5	к/с	к/с	1,0
Житомирська	1629,5	148,1	354,4	43,3	4,6	3,0
Закарпатська	79,6	–	7,2	0,4	к/с	15,0
Запорізька	376,4	–	150,7	к/с	0,5	0,1
Івано-Франківська	544,0	к/с	113,6	2,7	5,2	4,2
Київська	2633,0	196,8	463,1	31,3	25,2	19,4
Кіровоградська	2948,1	502,0	968,8	0,2	3,9	1,2
Луганська	8,2	–	0,7	–	–	–
Львівська	1426,4	1109,2	108,8	115,9	35,6	25,6
Миколаївська	1532,6	–	455,8	0,4	21,2	2,4
Одеська	2155,5	–	481,3	3,1	106,2	5,8
Полтавська	4105,8	1019,5	1127,4	9,1	3,2	5,2
Рівненська	948,2	973,6	123,2	3,3	11,0	0,3
Сумська	3198,2	–	857,7	10,4	2,1	1,0
Тернопільська	2047,9	1188,1	335,3	21,2	17,3	42,8
Харківська	1872,5	–	628,0	1,8	7,4	1,8
Херсонська	145,4	–	16,1	к/с	к/с	к/с
Хмельницька	3044,3	1259,7	574,9	6,8	14,5	23,2
Черкаська	3078,3	455,3	609,5	25,3	78,4	9,6
Чернівецька	237,3	к/с	37,9	1,4	1,0	59,6
Чернігівська	3757,1	99,1	667,9	100,3	3,3	1,3

Продовження додатку В

	У т.ч. фермерські господарства					
	культури зернові та зерно-бобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні
Україна	15,6	5,5	18,3	0,5	1,3	7,1
Вінницька	19,5	1,4	23,4	0,1	0,5	0,9
Волинська	16,4	1,0	25,1	0,3	4,7	3,6
Дніпропетровська	22,7	—	28,8	0,7	2,6	3,8
Донецька	15,6	—	14,7	—	—	к/с
Житомирська	10,0	0,0	8,1	0,7	0,1	3,8
Закарпатська	5,1	—	25,3	0,1	0,0	12,1
Запорізька	16,3	—	24,1	к/с	0,4	к/с
Івано-Франківська	12,3	к/с	7,9	0,2	2,0	4,9
Київська	11,3	0,2	13,4	0,3	2,7	18,0
Кіровоградська	22,9	к/с	25,7	к/с	0,1	0,7
Луганська	1,0	—	0,4	—	—	—
Львівська	13,8	0,1	13,0	1,0	1,4	2,6
Миколаївська	21,9	—	23,2	к/с	1,3	5,2
Одеська	21,7	—	24,2	0,0	1,6	2,7
Полтавська	16,6	к/с	14,8	к/с	0,1	0,8
Рівненська	7,8	0,0	6,3	0,1	0,6	0,1
Сумська	13,9	—	11,5	к/с	0,0	к/с
Тернопільська	11,2	0,8	10,2	0,8	3,6	31,3
Харківська	16,4	—	20,1	к/с	0,6	к/с
Херсонська	...	—	...	...	—	—
Хмельницька	14,2	1,0	13,0	0,2	4,0	1,0
Черкаська	12,4	0,4	14,4	0,0	0,5	5,7
Чернівецька	7,6	—	22,0	0,2	0,3	13,9
Чернігівська	10,7	к/с	13,2	3,6	0,1	к/с

Продовження додатку В

	Господарства населення					
	культури зернові та зерно-бобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні
Україна	21,4	4,4	11,8	97,9	94,1	82,3
Вінницька	17,8	8,0	4,4	99,8	98,6	58,2
Волинська	32,9	26,0	–	99,5	94,9	80,9
Дніпропетровська	30,1	–	16,0	94,7	88,8	80,2
Донецька	22,9	100,0	18,3	к/с	к/с	97,3
Житомирська	18,0	7,8	5,9	97,7	98,7	94,0
Закарпатська	74,0	–	13,3	99,9	к/с	85,9
Запорізька	51,1	–	34,1	к/с	99,5	99,6
Івано-Франківська	35,5	к/с	0,3	99,7	97,4	92,7
Київська	11,6	2,0	1,3	98,0	96,2	76,5
Кіровоградська	24,1	–	26,1	100,0	98,5	95,8
Луганська	96,8	–	99,4	100,0	100,0	100,0
Львівська	25,1	–	–	93,7	95,8	82,0
Миколаївська	28,2	–	26,9	99,8	85,7	86,2
Одеська	29,6	–	15,7	99,0	61,7	94,1
Полтавська	19,4	4,9	9,3	99,3	99,4	95,8
Рівненська	32,4	2,4	–	99,7	96,0	99,7
Сумська	7,9	–	1,8	98,8	99,0	94,3
Тернопільська	22,5	1,3	–	97,8	93,9	57,7
Харківська	23,4	–	9,9	99,5	97,3	92,3
Херсонська	...	...	...	...	...	...
Хмельницька	13,4	2,2	0,3	99,4	93,7	88,6
Черкаська	15,9	–	7,3	97,3	80,2	79,9
Чернівецька	64,3	–	21,4	99,8	99,6	76,9
Чернігівська	5,0	3,0	0,1	91,2	98,3	93,1

Додаток Д

**Виробництво продукції тваринництва за категоріями господарств
та регіонами у 2022 році**

Регіони України	Підприємства			
	м'ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т	яйця, млн. шт	вовна, т
Україна	1608,1	2644,2	5786,1	94
Вінницька	452,1	243,5	132,8	—
Волинська	77,1	111,1	29,8	к/с
Дніпропетровська	244,3	62,1	469,8	3
Донецька	42,5	к/с	к/с	к/с
Житомирська	13,9	123,5	85,3	к/с
Закарпатська	1,5	1,6	0,6	9
Запорізька	4,1	13,7	к/с	к/с
Івано-Франківська	53,3	15,1	0,8	6
Київська	102,9	233,4	2231,8	к/с
Кіровоградська	17,7	69,8	7,6	к/с
Луганська	к/с	к/с	к/с	к/с
Львівська	100,5	30,7	68,3	к/с
Миколаївська	3,1	50,4	49,2	4
Одеська	8,5	21,5	0,4	43
Полтавська	49,9	392,8	469,4	к/с
Рівненська	21,6	45,6	286,5	5
Сумська	10,6	154,8	97,9	к/с
Тернопільська	39,5	146,8	264,1	к/с
Харківська	9,2	120,7	134,2	к/с
Херсонська	к/с	к/с	к/с	к/с
Хмельницька	36,6	216,7	702,2	к/с
Черкаська	285,1	322,2	419,0	2
Чернівецька	11,9	9,4	19,5	7
Чернігівська	19,0	231,7	26,4	—

Продовження додатку Д

	У т.ч. фермерські господарства			
	м'ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т	яйця, млн. шт	вовна, т
Україна	76,5	255,6	108,7	31
Вінницька	1,8	31,1	—	—
Волинська	2,5	19,1	к/с	к/с
Дніпропетровська	1,6	5,4	к/с	к/с
Донецька	0,3	к/с	к/с	—
Житомирська	1,9	11,4	к/с	—
Закарпатська	0,6	1,6	0,6	8
Запорізька	0,1	0,7	—	к/с
Івано-Франківська	1,4	5,1	—	4
Київська	3,2	9,5	к/с	—
Кіровоградська	2,0	4,5	к/с	—
Луганська	к/с	к/с	4,5	—
Львівська	43,5	9,4	к/с	—
Миколаївська	0,2	4,2	—	к/с
Одеська	1,0	0,5	—	4
Полтавська	2,2	28,0	—	—
Рівненська	4,8	5,4	—	к/с
Сумська	0,5	24,6	к/с	—
Тернопільська	2,3	10,8	к/с	—
Харківська	0,0	0,6	—	—
Херсонська	к/с	к/с	—	—
Хмельницька	2,1	45,0	к/с	к/с
Черкаська	1,9	18,0	к/с	к/с
Чернівецька	1,4	0,6	к/с	6
Чернігівська	1,2	19,4	—	—

Продовження додатку Д

	Господарства населення			
	м'ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т	яйця, млн. шт	вовна, т
Україна	598,6	5123,5	6135,7	1143
Вінницька	25,5	387,6	472,7	7
Волинська	31,2	212,4	165,3	к/с
Дніпропетровська	19,0	166,5	203,1	3
Донецька	8,4	к/с	к/с	к/с
Житомирська	29,4	340,7	605,7	к/с
Закарпатська	49,4	296,7	366,4	158
Запорізька	14,1	92,6	к/с	к/с
Івано-Франківська	44,5	354,9	264,8	15
Київська	45,6	87,9	364,4	к/с
Кіровоградська	32,1	203,4	449,8	к/с
Луганська	к/с	к/с	к/с	к/с
Львівська	46,7	356,8	533,7	к/с
Миколаївська	17,9	146,9	87,0	71
Одеська	21,9	265,3	117,8	581
Полтавська	18,8	270,4	254,7	к/с
Рівненська	28,7	227,9	378,6	20
Сумська	11,8	138,4	164,6	к/с
Тернопільська	31,4	347,0	215,4	к/с
Харківська	18,4	91,3	173,9	к/с
Херсонська	к/с	к/с	к/с	к/с
Хмельницька	29,6	456,5	181,6	к/с
Черкаська	28,8	120,1	310,3	—
Чернівецька	22,2	217,2	255,2	96
Чернігівська	13,1	170,0	224,0	6

*Додаток Ж***Структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування**